

Grunnloven § 112 som rettslig grunnlag for å holde norske myndigheter ansvarlig for deres handlinger som påvirker klima og miljø

Kandidatnummer: 3212

Antall ord: 14653



Universitetet
i Stavanger

MFJMAS_1 Masteroppgave

Handelshøgskolen ved UiS

UNIVERSITETET I STAVANGER

29.06.2023



Universitetet
i Stavanger

HANDELSHØGSKOLEN VED UIS
MASTEROPPGAVE

STUDIEPROGRAM:

Forretningsjus- masterstudium

OPPGAVEN ER SKREVET INNEN FØLGENDE
SPESIALISERINGSRETNING:

Miljørett

TITTEL:

§ 112, Grunnlovens miljøbestemmelse

ENGELSK TITTEL:

§ 112, The environmental provision of the Constitution

FORFATTER

Kandidatnummer:

3212

Navn:

Tanja Hagen

VEILEDER:

Kristoffer Svendsen

Innholdsfortegnelse

1	INNLEDNING	5
1.1	TEMA OG PROBLEMSTILLING	5
1.2	BAKGRUNN OG HISTORIKK	6
1.3	AVGRENSING	8
1.4	METODE OG RETTSKILDEBILDET	9
1.5	VIDERE FREMSTILLING	10
2	GRUNNLOVEN § 112	11
2.1	BESTEMMELSENS ORDLYD	11
2.2	NÆRMERE OM BESTEMMELSENS INNHOLD	11
2.3	HISTORISK TILBAKEBLIKK	14
3	TOLKNINGSPERSPEKTIVER PÅ § 112	18
3.1	INNLEDNING	18
3.2	PLIKTEN TIL Å IVERKSETTE TILTAK	19
3.3	INDIVIDERES RETTIGHETER. § 112 FØRSTE JF. TREDJE LEDD	21
3.4	DELKONKLUSJON	23
4	KLIMASØKSMÅLET OG § 112	24
4.1	INNLEDENDE TIL KLIMASØKSMÅLET	24
4.2	BAKGRUNN FOR KLIMASØKSMÅLET	25
4.3	RETTLIG INNSTANSER	26
4.3.1	<i>Første og andre instans</i>	26
4.3.2	<i>Tredje instans</i>	27
4.4	DELKONKLUSJON	30
5	JUSS OG POLITIKK	31
5.1	INNLEDNING	31
5.2	MAKTFORDELING	31
5.3	PRØVINGSRETT I NORGE	32
5.4	PRØVINGSGRUNNLAG I KLIMASØKSMÅLET	33
5.5	DOMSTOLSKEPSIS	33
5.6	DOMSTOLPRØVING I KLIMA- OG MILJØSPØRSMÅL	35
5.7	PRØVINGSTERSKEL I KLIMASØKSMÅLET	37
5.8	DELKONKLUSJON	41
6	INTERNASJONALE ASPEKT	42
6.1	GRUNNLOVEN § 112 OG GLOBAL REKKEVIDDE	42
6.2	STATENS KLIMA- OG MILJØFORPLIKTELSE ETTER EMK	43
6.3	KLIMA I EMD: HVA KAN VI VENTE OSS?	45
7	KONKLUSJON	48
8	KILDELISTE	51

8.1	NORSKE RETTSKILDER	51
8.1.1	<i>Lover</i>	51
8.1.2	<i>Dokumenter</i>	51
8.1.3	<i>Dommer</i>	51
8.1.4	<i>Rettsdokumenter</i>	52
8.2	INTERNASJONALE RETTSKILDER.....	52
8.2.1	<i>Traktater</i>	52
8.2.2	<i>Avgjørelser</i>	52
8.3	RAPPORTER.....	53
8.4	LITTERATUR.....	54
8.4.1	<i>Bøker</i>	54
8.4.2	<i>Tidskrifter</i>	55
8.4.3	<i>Artikler:</i>	55
8.4.4	<i>Nettressurser</i>	56

1 Innledning

1.1 Tema og problemstilling

Problemstillingen for avhandlingen er om Grunnlovens § 112 første ledd jf. tredje ledd kan fungere som et rettslig grunnlag for å holde norske myndigheter ansvarlige for deres handlinger som påvirker klima og miljø. Avhandlingen vil undersøke Grunnlovens miljøbestemmelse, § 112, og analysere domstolenes rolle i forbindelse med klimasøksmål.

Formålet med avhandlingen er å gi en grundig oversikt over Grunnloven § 112 og drøfte hvordan denne bestemmelsen har blitt tolket og anvendt av norske domstoler i saker som omhandler miljø og klima. Videre vil oppgaven utforske hva denne tolkningen og praksisen kan fortelle oss om hvordan § 112 kan brukes som et rettslig verktøy for å holde myndighetene ansvarlige for miljøskader og klimaendringer.

Avhandlingen vil utforske utformingen av Grunnlovens § 112, inkludert dens språklige og historiske kontekst. Sentralt i behandlingen av Grunnlovens § 112 vil avhandlingen vurdere om enkeltpersoner har rettigheter som kan håndheves ved domstolene ved å tolke § 112 første ledd jf. tredje ledd som en rettighetsbestemmelse. Argumentasjonen vil understreke at § 112 er ment å bli forstått som en selvstendig rettighetsbestemmelse, samtidig som den anerkjenner at rettskildene gir begrenset veiledning om hvordan bestemmelsen kan operasjonaliseres i praksis.

Deretter vil oppgaven undersøke anvendelsen av Grunnlovens § 112 og de utfordringene som synes å oppstå i domstolene når bestemmelsen påberopes i saker som omhandler miljø og klima. Avhandlingen vil ta utgangspunkt i HR-2020-2472-P, som var den første rettssaken som prøvde Grunnlovens § 112. I klimasøksmålet argumenterte saksøkerne, Foreningen Greenpeace Norden og Natur og Ungdom, at tildelingen av utvinningstillatelser i forbindelse med 23. konsesjonsrunde var uforenlig med Grunnlovens § 112.¹

Retten avviste saksøkernes argumenter om at oljevirkosomheten ville forårsake miljøskader som ville være i strid med retten til å bevare naturens produksjonsevne og mangfold.² Oppgaven vil presentere argumenter for at dommen avviker fra Grunnlovens ordlyd og

¹ (Stevning 18.oktober 2016)

² (Kjennelse avsagt 22. desember 2016)

klimakrisen for å hindre problematiske inngrep i politiske beslutningsprosesser. Likevel satte saken fokus på betydningen av Grunnlovens miljøparagraf. Den viste også at spørsmålet om rettigheter knyttet til miljøet er stadig mer relevant og danner grunnlaget for mange prinsipielle spørsmål når det gjelder statens ansvar for miljøvern og bærekraftig forvaltning av naturressurser.

Dommen ble anket videre til Den Europeiske menneskerettighetsdomstolen (EMD), som har tatt det norske klimasøksmålet til behandling.³ Dermed er den endelige rettsstilstanden og tolkningen av § 112 ikke endelig avklart i praksis. Den videre behandlingen av saken ved EMD vil være avgjørende for å oppnå en endelig avklaring og rettsstilstand knyttet til Grunnlovens miljøparagraf. EMD`s avgjørelse vil ha betydning for den norske rettspraksisen og kan bidra til å forme fremtidige saker som omhandler miljøspørsmål og klimaendringer.

1.2 Bakgrunn og historikk

Den økende bekymringen for den negative miljøutviklingen har lenge vært et sentralt tema på den internasjonale politiske agendaen. FN har erklært at klimaendringer er en av de mest betydningsfulle utfordringene verden står overfor.⁴ Økende temperaturer, havnivåstigning, smelting av is og økt forekomst av ekstremvær observeres.⁵ Klimaendringene utgjør en grenseoverskridende utfordring, og økt bevissthet om de eksisterende og kommende konsekvensene har mobilisert det globale samfunnet til handling og søken etter bærekraftige løsninger.⁶ Målet er å redusere drivhusgassutslipp og minimere skadevirkningene av klimaendringer.⁷

De siste årene har det vært en økende internasjonal trend der miljøorganisasjoner tar rettslige skritt mot stater og private selskaper som er ansvarlige for klimagassutslipp og miljøskader.⁸

I halvåret etter Høyesteretts avgjørelse i det norske klimasøksmålet har det vært flere betydningsfulle klimasøksmål i ulike deler av verden. I mai 2020 kom det tyske søksmålet der landets klimalov ble satt til side fordi den var så lite ambisøs at den frarøvet fremtidige

³ (Sandvig, Juridika 2022)

⁴ (FN-sambandet 2022)

⁵ Ibid.

⁶ (Regjeringen 2021)

⁷ Ibid.

⁸ (Climate Change Litigation Databases 2023)

generasjoners rettigheter ved å innskrenke deres handlingsrom.⁹ Deretter fulgte en nytt klimasøksmål i Nederland mot oljegiganten shell. Retten fant at alle selskap har en plikt til å respektere menneskerettighetene og at disse er truet av klimaendringene. Selskapet ble dømt til å kutte 45% av sine utslipp innen 2030, målt mot 2019-nivå.¹⁰

Jeg valgte å fokusere på de europeiske eksemplene for å illustrere en trend som er i strid med den norske tilnærmingen. Men dette er kun et utvalg av de 1587 klimarelaterte søksmålene som ble reist mellom 1986 og mai 2020 over hele verden.¹¹

Dette globale omfanget av klimarelaterte søksmål understreker behovet for presserende institusjonelle og rettslige reformer for å sikre en bærekraftig utvikling. Norge har også tatt viktige skritt på dette området. Allerede i 1972 ble det fremsatt forslag om å inkludere en miljøbestemmelse i Grunnloven,¹² og i 1992 ble denne bestemmelsen, kjent som miljøparagrafen (§ 110b), enstemmig vedtatt som en del av oppfølgingsarbeidet etter FN-kommisjonen ledet av Brundtland (1987) og deres rapport "Vår felles fremtid".¹³

Grunnlovens miljøparagraf, fastslår at alle har rett til et miljø som sikrer helsen, og at naturens ressurser må disponeres ut fra en langsiktig og allsidig betraktning som ivaretar denne rettigheten også for etterslekten.

Formålet med miljøparagrafen var å sikre en bærekraftig utvikling av miljøet og naturressursene,¹⁴ og grunnloven § 110b markerte en viktig milepæl i Norges innsats for bærekraftig utvikling og miljøvern. Imidlertid fikk den ingen fremtredende plass i årene som fulgte dens innføring i 1992. Den 13. mars 2014 ble § 110b videreført som en ny bestemmelse, § 112, etter forslag fra menneskerettighetsutvalget.¹⁵

Den nye bestemmelsen fikk svært lik oppbygning og innhold som den tidligere § 110b, men ble plassert i Grunnlovens kapittel E om menneskerettigheter og fikk et nytt og tilsynelatende

⁹ (BvR 2656/18 2021)

¹⁰ (Milieudéfensie e.a. v. royal Dutch Shell 2021)

¹¹ (Setzer og Byrnes 2020)

¹² (O. Fauchald, Hva er konsekvensene av grunnlovens miljøparagraf? 2015)

¹³ (Dokument 16 2011-2012)

¹⁴ Ibid.

¹⁵ (kontroll- og konstitusjonskomiteen 2014) s. 31

skjerpende tredje ledd. Ved å videreføre § 110b som en del av Grunnlovens kapittel E om menneskerettigheter, kan det synes at Norge styrket sin forpliktelse til å beskytte miljøet og sikre en bærekraftig utvikling.

Den nye bestemmelsen representerer en kombinasjon av både rettigheter og plikter, og fungerer som en erklæring av miljøpolitiske mål.¹⁶ Samtidig er det viktig å huske på at miljøbestemmelsen ikke handler om miljøet i seg selv, den handler om oss mennesker og vår rett til å nyte et miljø av en viss kvalitet. Men på grunn av den utfordrende balansen mellom politisk handlingsrom og legitimiteten til domstolsprøving i miljøspørsmål, har det vært og fortsetter å være ulike syn i juridisk teori angående den rettslig forpliktende karakteren til Grunnlovens § 112.¹⁷ Det har dermed blitt reist spørsmål om hvordan første ledd sammenholdt med tredje ledd skal tolkes når det kommer til statens forpliktelser i forhold til miljøet og borgernes miljørettigheter.

1.3 Avgrensning.

Denne avhandlingen vil avgrenses geografisk til å fokusere spesifikt på norske myndigheters handlinger og ansvar knyttet til klima og miljø. Ved å begrense oppgaven til Norge og spesifikt det norske klimasøksmålet, vil det være mulig å utføre en mer detaljert analyse av den nasjonale konteksten og hvordan Grunnlovens § 112 blir tolket og praktisert av norske domstoler i saker som omhandler nasjonale miljø- og klimaspørsmål.

Avhandlingen vil avgrenses til å gi en grundig analyse av Grunnlovens § 112. Oppgaven vil ikke inkludere en omfattende gjennomgang eller vurdering av andre bestemmelser som omhandler miljø i norsk lovgivning.

Selv om menneskerettighetene kan ha relevans i saker som omhandler miljø og klima, vil denne avhandlingen ikke utforske menneskerettighetenes betydning og anvendelse i samme grad som miljøaspektet ved Grunnlovens § 112. Avhandlingen vil derfor avgrenses mot en detaljert analyse av menneskerettigheter og deres direkte påvirkning på myndighetenes ansvar i miljøspørsmål.

¹⁶ (Thengs 2017)

¹⁷ Se eksempelvis (M. Nordby 2021) (Thengs 2017)

Selv om saksbehandlingsfeil kan være en viktig problemstilling i miljø- og klimarelaterte saker, vil ikke denne avhandlingen fokusere på en grundig undersøkelse av de hevdede saksbehandlingsfeilene i klimasøksmålet mot den norske staten.

Dette betyr ikke at saksbehandlingsfeil eller menneskerettigheter blir utelatt helt fra analysen. Disse aspektene kan fremdeles være relevante for å forstå konteksten og eventuelle implikasjoner for tolkningen og anvendelsen av Grunnlovens § 112 i klimasøksmålet. Imidlertid vil hovedfokuset og den dypere analysen i oppgaven ligge på Grunnlovens § 112 og dens betydning som et rettslig grunnlag i anvendelsen av klima- og miljørelaterte saker, heller enn å gi en fullstendig analyse og vurderinger av menneskerettighetsaspekter og saksbehandlingsfeil som ble påberopt i saken.

For å gi en helhetlig forståelse av saken vil oppgaven gi et kort overblikk av hvordan tingretten og lagmannsretten tolket klimasøksmålet. Dette overblikket vil være begrenset for å prioritere analysen av Høyesterett, ettersom Høyesterett sin tolkning og praksis har størst innvirkning på rettsutviklingen knyttet til Grunnlovens § 112.

1.4 Metode og rettskildebildet

I denne avhandlingen benyttes en kombinasjon av rettsdogmatisk metode og EMK-metoden for å analysere og tolke Grunnlovens § 112 og dens anvendelse i forhold til norske myndigheters ansvar for handlinger som påvirker klima og miljø.

Gjennom rettsdogmatisk metode kan man identifisere rettsregler, prinsipper og tolkningsmetoder som er relevante for å forstå og anvende Grunnlovens § 112.¹⁸ Det gir mulighet for en grundig og presis forståelse av gjeldende rett og dens anvendelse på konkrete rettsspørsmål, inkludert spørsmål knyttet til miljøvern og klima.

I tillegg vil metode basert på den europeiske menneskerettighetskonvensjonen bli anvendt for å analysere hvordan Grunnlovens § 112 kan påvirkes av internasjonale menneskerettighetsstandarder, spesielt med hensyn til retten til en miljømessig bærekraftig utvikling. Dersom det oppstår spørsmål om tolkningen av konvensjonen i situasjoner der svaret ikke direkte fremgår av eksisterende praksis fra Den europeiske

¹⁸ Ibid.

menneskerettighetsdomstolen (EMD), vil Høyesterett gjøre sitt beste for å løse spørsmålet i samsvar med de samme prinsippene og tilnæringsmåtene som EMD ville ha anvendt.¹⁹ EMK-metoden innebærer en tolkning av nasjonal lovgivning i lys av konvensjonsforpliktelser og prinsipper etablert av den europeiske menneskerettighetsdomstolen.²⁰

Ved å kombinere rettsdogmatisk metode og EMK-metoden, søker denne avhandlingen å gi en helhetlig og dyptgående analyse av Grunnlovens § 112 og dens potensielle betydning som et rettslig grunnlag for å holde norske myndigheter ansvarlige for handlinger som påvirker klima og miljø.

1.5 Videre fremstilling

Avhandlingen vil først utforske utformingen av Grunnlovens § 112, inkludert dens språklige og historiske kontekst. Det vil bli gitt en grundig gjennomgang av bestemmelsen og dens intensjon med hensyn til å beskytte miljøet og klimaet for nåværende og fremtidige generasjoner.

I kapittel 3 vil avhandlingen undersøke tiltakplikten i første ledd herunder den enkeltes rettigheter etter § 112 første ledd jf. tredje ledd. Det vil bli sett hen til forarbeidene for å oppnå en bedre forståelse av bestemmelsens rekkevidde, inkludert domstolenes uttalelser og deres tolkning av § 112.

I kapittel 4 vil avhandlingen gi en oversikt over klimasøksmålet og dets grunnlag. Ved å forstå både bestemmelsens historiske kontekst og dens nåværende tolkning i norsk rett, vil vi kunne trekke konklusjoner om § 112 kan brukes som et rettslig grunnlag i spørsmål om klima og miljø.

I kapittel 5 vil avhandlingen redegjøre for forholdet mellom juss og politikk. Det vil kort bli redegjort for maktfordeling i Norge herunder domstolskepsis, det vil si tvil eller motstand mot domstolenes rolle i å avgjøre spørsmål om klima og miljø. Videre vil kapittelet undersøke prøvingsgrunnlaget i klimasøksmålet og analysere hvilke juridiske grunnlag og argumenter

¹⁹ (Bårdsen 2017) s. 6-7

²⁰ Ibid.

som ble brukt i søksmålet. Det vil også utforske hvordan domstolene vurderte disse grunnlagene og om domstolskepsis påvirker deres vurdering av klima- og miljøspørsmål.

Kapittel 6, fokuseres på Grunnlovens § 112 i sammenheng med globale klimaspørsmål. Det ser på statens klima- og miljøforpliktelser etter EMK og undersøker koblingen mellom klimasøksmålet og EMK Artikkel 2 og 8. Kapittelet diskuterer også EMDs praksis i klimasaker og hvilken innvirkning EMD kan ha for fremtidig bruk av Grunnlovens § 112 som rettslig grunnlag.

I kapittel 7 vil vi foreta en konklusjon av om grunnlovens § 112 skal kunne påberopes som rettslig grunnlag, og hvor langt domstolene er villig til å gå i prøvingen av § 112 i spørsmål om klima og miljø, for å stille norske myndigheter ansvarlig for deres handlinger.

2 Grunnloven § 112.

2.1 Bestemmelsens ordlyd

Bestemmelsen i grunnloven § 112 lyder som følger:

«Enhver har rett til et miljø som sikrer helsen, og til en natur der produksjonsevne og mangfold bevares. Naturens ressurser skal disponeres ut fra en langsiktig og allsidig betraktning som ivaretar denne rett også for etterslekten.

Borgerne har rett til kunnskap om naturmiljøets tilstand og om virkningene av planlagte og iverksatte inngrep i naturen, slik at de kan ivareta den rett de har etter foregående ledd.

Statens myndigheter skal iverksette tiltak som gjennomfører disse grunnsetninger.»

2.2 Nærmere om bestemmelsens innhold

Første og annet ledd representerer en modernisering av den tidligere orlyden i Grunnloven § 110 b første og annet ledd.²¹ Formålet med denne bestemmelsen var opprinnelig å

²¹ (Thengs 2017)

grunnlovsfeste prinsippet om retten til «en viss miljøkvalitet» og «plikten til å unngå miljøforringelser og miljøskader».²²

Første ledd fastsetter rettighetene knyttet til tre aspekter ved miljøet: miljøets innvirkning på enkeltpersoners helse, naturens produksjonsevne og naturens mangfold.

I samsvar med første ledd, første punktum, har alle rett til en miljøkvalitet som ikke skader helsen, jf. «sikrer». Ved bruk av begrepet «miljø» må det forstås at det omfatter det naturlige miljøet som omgir en person, med andre ord, miljøkvaliteten i luft, vann og jord.²³

På bakgrunn av at bestemmelsen også sikrer «helsen», er det rimelig å tolke bestemmelsen slik at den også beskytter mot støy, forurensning, stråling og andre forstyrrelser i miljøet som kan ha betydning for en persons fysiske og psykiske helse.²⁴

Videre gir første ledd, første punktum, en videre rett til en «natur der produksjonsevne og mangfold bevares». Dette innebærer at økologiske prosesser og mangfold i naturen skal beskyttes og bevares. For å oppnå dette må vi bruke naturens ressurser på en bærekraftig måte.²⁵

Det første punktet i loven gir rettigheter til «enhver», men nevner ikke eksplisitt hvem som har plikt til å respektere og oppfylle disse rettighetene. Imidlertid antyder uttalelser i lovens forarbeider at både offentlige myndigheter og private aktører kan være forpliktet til å respektere og oppfylle disse rettighetene.²⁶ Dette betyr at både offentlige og private aktører kan ha ansvar for å beskytte naturens mangfold og sikre bærekraftig ressursbruk.²⁷

Første ledd annet punktum uttrykker plikten til å ivareta kommende generasjoner sin interesse i et godt miljø. Denne plikten reflekterer prinsippene om bærekraftig utvikling og langsiktig ressurseforvaltning som sikrer at også fremtidige generasjon har rettighetene som nevnt i første punktum.

²² Jf. Innst. S. Nr. 163 (1991-1992) s. 6 sp. 1.

²³ (Thengs 2017) (I. Backer, Grunnlovsfesting av miljørettslig prinsipp 1990) s.38

²⁴ (I. Backer, Grunnlovsfesting av miljørettslig prinsipp 1990) s. 37

²⁵ (Mestad, Michalsen og Fauchald, § 112 2021)

²⁶ Innst. S. nr. 163 (1991-92) s. 6.

²⁷ Ibid.

Når det i første ledd annet punktum refereres til «denne rett», omfatter det også retten til helse i samsvar med første punktum.²⁸ Begrepet «naturens ressurser» må derfor tolkes bredt og omfatter både fornybare og ikke-fornybare ressurser, samt luft, vann og biologisk mangfold.²⁹

Kravet om «allsidig» og «langsiktig» disponering av naturens ressurser innebærer at utnyttelsen av disse ressursene må skje på en måte og i et tempo som tar hensyn til økologisk bærekraft og sikrer fremtidige generasjoners rettigheter.³⁰ Første ledd annet punktum gir dermed uttrykk for både den økologiske dimensjonen av prinsippet om bærekraftig utvikling,³¹ og prinsippet om forvalteransvar.³²

Samlet sett kan vi konkludere med at § 112 første ledd fastsetter en omfattende beskyttelse for både nåværende og fremtidige generasjoners rett til et sunt miljø, naturens produksjonsevne og biologisk mangfold. Imidlertid er det ikke fastsatt noen prioritering mellom de ulike miljøverdiene som skal beskyttes i første ledd.

I henhold til § 112 andre ledd fastsettes en rett for «borgerne» til å få informasjon om «naturmiljøets tilstand» og «virkningene» av eksisterende og planlagte aktiviteter. Formålet med denne rettigheten er å hjelpe borgerne å ivareta rettighetene som fastsettes i første ledd.³³ Ved å inkludere en henvisning til første ledd, antyder § 112 andre ledd at retten til kunnskap også omfatter kunnskap om miljøvirkningene for fremtidige generasjoner.

Ved å ha rett til slik kunnskap er «borgerne» i stand til å delta i konkrete beslutningsprosesser og stemmegivning ved valg for å ivareta deres rettigheter i henhold til første ledd. Det er ikke presisert i loven hvem som har plikt til å fremskaffe eller til å gi slik relevant kunnskap. Basert på uttalelser i forarbeidene er det likevel klart at rettigheten kan påberopes overfor enhver, inkludert offentlige organer, bedrifter og enkeltpersoner.³⁴

²⁸ (Thengs 2017)

²⁹ (I. Backer, Grunnlovfesting av miljørettslig prinsipp 1990) s. 38

³⁰ (H. Bugge, Lærebok i miljøforvaltningsrett 2015) s. 152

³¹ Innst. S. nr. 163 (1991-92) s. 6. Se også (I. Backer, Grunnlovfesting av miljørettslig prinsipp 1990) s. 37-38

³² Ibid.

³³ (Mestad, Michalsen og Fauchald, § 112 2021)

³⁴ Innst. S. nr. 163 (1991-92) s. 6.

Bestemmelsen har to ledd som gir rettigheter til «enhver» og «borgerne». Begrepet «enhver» er bredere enn «borgerne». Det er ikke forklart i forarbeidene hva disse uttrykkene betyr eller hvorfor de er brukt på forskjellige måter. Det kan imidlertid antas at retten til kunnskap i henhold til annet ledd kun gjelder for de som har en posisjon som gir dem rett til å påvirke relevante beslutningsprosesser. Dette skyldes at retten i annet ledd er ment å sikre ivaretagelsen av rettighetene i første ledd.³⁵ «borgerne» inkluderer dermed flere enn de som har norsk statsborgerskap, men vanligvis ikke personer som oppholder seg kortvarig i Norge.³⁶ Første ledd i paragrafen gir derimot rettigheter til «enhver», det vil si alle som befinner seg innenfor bestemmelsens geografiske virkeområde, og dermed omfatter det flere enn de som kategoriseres som «borgere».³⁷

Tredje ledd i bestemmelsen fastsetter at statens myndigheter har en plikt til å gjennomføre tiltak for å sikre realiseringen av rettighetene som fastsettes i første og annet ledd. Disse tiltakene kan omfatte vedtak om lover og forskrifter, budsjettvedtak, konkrete beslutninger som sikrer gjennomføringen av lovgivningen, samt beslutninger knyttet til statens innkjøp, investeringer og eierskapsutøvelse.

2.3 Historisk tilbakeblikk

I 1972 arrangerte FN Stockholmkonferansen, som var den første store internasjonale miljøkonferansen. Det var her ideen om retten til et rent miljø først formelt dukket opp.

Etter Stockholmskonferansen i 1972 vedtok FNs generalforsamling et verdenscharter for naturen i 1982. Charteret la stor vekt på prosessuelle miljørettigheter, men har likevel ikke fått mye oppmerksomhet i ettertid.³⁸ I 1987 ble det offentliggjort en rapport ved navn "Vår felles framtid" av Verdenskommisjonen for utvikling og miljø, også kjent som Brundtlandkommisjonen.³⁹

³⁵ (Mestad, Michalsen og Fauchald, § 112 2021)

³⁶ Ibid.

³⁷ Ibid.

³⁸ FNs generalforsamling resolusjon A/RES/37/7, 28. oktober 1982, World Charter for Nature, vedtatt med 111 stemmer for og én stemme mot.

³⁹ Dokument 16 (2011–2012) Rapport til Stortingets presidentskap fra Menneskerettighetsutvalget om menneskerettigheter i Grunnloven

En sentral del av vår miljøbestemmelse forhistorie, er Brundtland rapporten fra 1987. Rapporten inneholdt en bred analyse av verdens klima- og miljøproblemer og konkluderte med at utviklingen ikke kunne fortsette på samme måte.⁴⁰ Øyeblikkelige endringer ble foreslått, og rapporten introduserte begrepet «bærekraftig utvikling» for å hjelpe til med å forme disse endringene. Ideen bak begrepet var å sikre at dagens behov blir møtt uten å ødelegge muligheten for at kommende generasjoner skal få dekket sine.⁴¹ Rapporten oppfordret statene til å anerkjenne enkeltmenneskers rettigheter og pålegge stater plikter for å sikre en slik bærekraftig utvikling.⁴²

I forkant av stockholm konferansen hadde et forslag om å inkludere retten til miljø i grunnloven blitt fremsatt av Helge Seip på Stortinget.⁴³ Dette var det første forslaget i en rekke på tre, hvor alle ble nedtemt, nesten enstemmig.⁴⁴ Men ideen begynte gradvis å modnes, og i 1978 publiserte Eva Funder Fleischer en bok som argumenterte for at private parter burde ha rett til å bringe søksmål for domstolene ved brudd på retten til et rent miljø.⁴⁵

I 1982 hadde Stortinget nedsatt en komite for å utrede spørsmålet om en grunnlovsbestemmelse om miljø, noe som resulterte i en stortingsmelding våren 1989.⁴⁶ Den la blant annet vekt på at det var klare mangler ved lovverket når det kom til å stille «konkrete miljøkvalitetskrav».⁴⁷ En vesentlig del av utredningen handlet om hvorvidt en miljøbestemmelse bør ha bindende karakter ved å fastsette klare rettigheter og plikter. Forslaget fra Funder Fleischer ble presentert for Stortinget i 1984, men oppnådde ikke

⁴⁰ Fleischer (1978) s.87-118.

⁴¹ Dokument 16 (2011–2012) Rapport til Stortingets presidentskap fra Menneskerettighetsutvalget om menneskerettigheter i Grunnloven

⁴² Ibid.

⁴³ Det første forslaget lød «staten pligter at verne om naturmiljøet og Naturressursene slik at alle kan sikres Tilgang paa ren Luft og rent Vand og Adgang til Rekreasjons og Friomraader og slik at Produktionsgrundlaget i Jord, Skog og Vand bliver bevaret for efterslegten» (H. C. Bugge 2019) s. 21

⁴⁴ (M. Nordby 2021) s 45

⁴⁵ (H. C. Bugge 2019) s 19-23 og 24-25

⁴⁶ St.meld.nr. 46 (1988-89), Bugge (2019) s.31.

⁴⁷ (H. Bugge, Lærebok i miljøforvaltningsrett 2019) s.32

tilstrekkelig støtte.⁴⁸ Det ble argumentert for at domstolene ville være uegnede til å vurdere og balansere de avveiningene som ble foreslått i Funder Fleischers forslag.⁴⁹

Stortinget uttrykte tydelig at § 110b skulle være en mellomløsning, verken en uforpliktende programerklæring eller en fullstendig rettighetsbestemmelse som enkeltpersoner kunne ta til domstolene.⁵⁰ Hensikten var å skape en balansert tilnærming i form av en "modifisert rettighetsbestemmelse".⁵¹

Bestemmelsen ble enstemmig vedtatt som Grunnloven § 110b. Den bestod av tre ledd og hadde en tydelig tilknytning til prinsippet om bærekraftig utvikling i Brundtland-rapporten, med referanse til naturens produksjonsevne og hensynet til etterkommernes rettigheter.

Miljøbestemmelsen hadde flere formål. For det første skulle den tjene som en konstitusjonell retningslinje for Stortinget, som innebar en forpliktelse til å integrere miljøhensyn i alle relevante sektorer som påvirket miljøet.⁵² Med andre ord skulle bestemmelsen legge til rette for en helhetlig tilnærming til miljøbeskyttelse og bidra til at miljøaspekter blir grundig vurdert og integrert i lovgivningen. For det andre skulle bestemmelsen være et viktig moment ved tolkningen av eksisterende lover vedtatt av Stortinget.⁵³ Prinsippene i første og andre ledd av bestemmelsen skulle også begrense forvaltningens skjønnsutøvelse.⁵⁴

Grunnlovsbestemmelsen fikk begrenset betydning i praksis. Selv om bestemmelsen ble omtalt i rettspraksis i tiden etter vedtakelsen, ble den tilsynelatende kun brukt som et støtteargument i beslutninger som ville blitt truffet uavhengig av § 110 b.⁵⁵

⁴⁸ Fra forslaget «Enhver har Ret til ren Luft, ren Jord og rent Vand. Ethvert Individ eller en Sammenslutning av Individier har Ret til at faa prøvet for Domstolene om et rimeligt Renhedsnivaa er krænket» (M. Nordby 2021) s. 45

⁴⁹ Utredningen ble avgitt i 1988, og ble senere publisert: Inge Lorange Backer, Grunnlovsfesting av miljørettslige prinsipper, Miljørettslige studier nr. 1, Institutt for offentlig retts skriftserie nr. 6/1990.

⁵⁰ St.meld.nr. 46 (1988-89),

⁵¹ Ibid.

⁵² Se nærmere Innst. S. nr. 163 (1991-92) s. 6. sp. 1. og S.tid. 3735-3742 (1991-92).

⁵³ Ibid.

⁵⁴ Ibid.

⁵⁵ Se særlig Rt. 1993 s. 321, Rt. 1993 s. 528 og Rt. 1995 s. 1939 jf. (O. K. Fauchald 2007) s. 73 og 82.

Når det gjelder § 110b sin betydning for forvaltningsorganers skjønnsutøvelse og organisering, tyder det generelle bildet på at bestemmelsen ble ansett som lite betydningsfull i konkrete saker. Den hadde derimot antagelig en mer indirekte innvirkning, for eksempel ved å påvirke formålsbestemmelsene i lover.⁵⁶

Ved endringen av § 110b til § 112 i 2014, ga flertallet i Stortingets kontroll- og konstitusjonskomité uttrykk for sin misnøye med den utilstrekkelige oppfølgingen av bestemmelsen.⁵⁷ Det mest omdiskuterte punktet var om første ledd ga individuelle rettigheter.⁵⁸

Lønning-utvalget hevdet at § 110 b hadde fått en uheldig utforming noe som førte til at den hadde blitt lite anvendt. Utvalget mente at tredje ledd om at «Statens Myndigheter give nærmere Bestemmelser» ga inntrykk av at staten selv kunne bestemme bestemmelsens grenser noe som harmoniserte dårlig med bestemmelsens menneskerettslig karakter.

Det var utvilsomt at bestemmelsen var ment til å være en rettslig forpliktende bestemmelse og ikke bare en programerklæring,⁵⁹ som kunne påberopes både kollektivt og individuelt.⁶⁰ Den skulle være forpliktende for stortinget selv og gå foran andre lover med motstrid.⁶¹

I lys av miljøutfordringer mente Lønning-utvalget at bestemmelsen burde styrkes.⁶²

Utvalget foreslo at Stortinget enten fjernet eller endret tredje ledd slik at det tydelig fremgikk at staten hadde plikt til å iverksette «adekvate og nødvendige tiltak for å sikre miljøet».

Grunnloven burde tydelig fastslå at staten «må iverksette tiltak som kan bidra til å sikre et sunt miljø for nåtidige og fremtidige generasjoner».⁶³

Dette var grunnlaget for Menneskerettighetsutvalgets forslag om å endre tredje ledd i bestemmelsen, som i mai 2012 ble til § 112:

⁵⁶ (Thengs 2017)

⁵⁷ Innst. 187 S (2013–2014) s. 25–26.

⁵⁸ Det var derimot ikke tvilsomt at annet ledd ga konkrete prosessuelle rettigheter for den enkelte. jf. Innst. S. nr. 163 (1991-92) s. 6 sp. 1.

⁵⁹ Dokument 16 (2011-2012) s. 243.

⁶⁰ Ibid. s. 24, 45 og 244.

⁶¹ Ibid s. 244.

⁶² Ibid s. 245.

⁶³ Ibid. 245-246.

«Statens myndigheter skal iverksette tiltak som gjennomfører disse grunnsetninger»

De rettslige funksjonene som fulgte av forarbeidene til § 110 b er klart forutsatt å videreføres i § 112 men i stor grad avhenger det av myndighetenes oppfølging av bestemmelsen.⁶⁴

Bestemmelsen har etter endringene i 2014 fått økt oppmerksomhet, og blitt fremmet som selvstendig rettsgrunnlag i flere saker.⁶⁵ Av disse er det særlig det norske klimasøksmålet som skal kommenteres.

3 Tolkingsperspektiver på § 112

3.1 Innledning

Basert på ordlyden i Grunnloven § 112 første ledd, kan det synes implisitt at borgere kan påberope seg en juridisk "rett" til en bestemt miljøkvalitet og bringe denne retten inn for domstolene.

Grunnlovens § 112 første og tredje ledd har gitt opphav til en debatt om hvorvidt bestemmelsen inneholder en slik selvstendig rettighet eller ikke. Selv om ordet «rett» blir brukt i første ledd og «skal» forekommer både i første og tredje ledd, har det ikke vært klart om dette kan tolkes som en selvstendig rettighet til en bestemt miljøkvalitet. Videre kan det argumenteres for at formuleringen om «tiltak som gjennomfører» disse grunnsetningene i tredje ledd, indikerer at oppfyllelsen av første ledd krever lovgivning, og at bestemmelsen i seg selv ikke gir en operativ rettighet til miljø.

For å avgjøre om norske myndigheter kan holdes ansvarlige for brudd på Grunnlovens § 112 første ledd jf. tredje ledd, må det fastslås om myndighetene har en aktiv plikt jf. § 112 tredje ledd, og om bestemmelsen gir en individuell rettighet som enkeltpersoner kan påberope seg for domstolene jf. § 112 første ledd jf. Tredje ledd. I denne sammenhengen vil påfølgende avsnitt ta for seg en grundig analyse av bestemmelsens ordlyd, inkludert dens forarbeider og relevant juridisk teori. Videre vil det bli undersøkt hva Høyesterett har uttalt om

⁶⁴ (Thengs 2017)

⁶⁵ Se TOSLO-2016-166674, HR-2018-661-U og LB-2018-60499 (klimasøksmålet), TOSLO-2017-196251-2 og LB-2018-128035 (sak om felling av ulv), TOBYF-2018-194766 (ny sak om felling av ulv), samt TOSLO-2019-107742 og LB-2020-16265 (sak om plikt til bruk av teknologi for å redusere klimagassutslipp).

bestemmelsen, og dets tolkning vil være av stor betydning for å vurdere dens rettslige rekkevidde.

3.2 Plikten til å iverksette tiltak

Tidligere fastslo Grunnloven § 110b tredje ledd at "Statens myndigheter skal gi nærmere bestemmelser for å gjennomføre disse prinsippene". Formuleringen innebar en viss grad av skjønn eller frihet for myndighetene når det gjaldt implementeringen av bestemmelsen.

Ordlyden i tredje ledd ble endret fra å "gi nærmere bestemmelser" til "skal sette i verk tiltak". Tredje ledd slår nå klart fastslår at statens myndigheter har en plikt til å gjennomføre adekvate og nødvendige⁶⁶ tiltak for å oppfylle prinsippene i paragrafens første og andre ledd. Denne endringen kan tolkes som en tydeligere forpliktelse for staten til å handle og treffe tiltak sammenlignet med § 110b.

Særmerknaden fra Høyres komitémedlemmer kan antyde en potensiell annen intensjon med ordlydsendringen. Særmerknaden indikerer at komitémedlemmene anså den eksisterende bestemmelsen om retten til et sunt miljø som allerede tilstede i Grunnloven, og at endringen var minimal, noe som tillot deres støtte til forslaget om ny § 112.⁶⁷

På den ene siden kan det tolkes som om Høyres komitémedlemmer primært ønsket å videreføre § 110b som et tolkningsprinsipp og en retningslinje, og som en deklarativ plikt for myndighetene til å gjennomføre bestemmelsen. På den andre siden kan det forstås som om de ønsket å opprettholde den opprinnelige rettslige betydningen av bestemmelsen, inkludert en aktiv plikt for myndighetene til å gjennomføre prinsippene, som i visse tilfeller kan håndheves som et selvstendig rettsgrunnlag i domstolene. Denne tolkningen støtter opp under hovedinnholdet i de øvrige forarbeidene, nemlig at gjennomføringsplikten også eksisterte i § 110b tredje ledd, men at ordlydsendringen gjorde plikten klarere.⁶⁸

Totalt sett virker den sistnevnte tolkningen mest nærliggende. Særmerknaden motsier tolkninger som anser § 112 tredje ledd som en betydelig endring og tolkninger som innebærer

⁶⁶ Innst. 187 S (2013-2014) s. 25.

⁶⁷ Innst. 187 S (2013-2014) s. 25–26

⁶⁸ s. 26, jf. Tetzschner (H) i S.tid. 2469-2542 (2013-2014) på s. 2477 sp. 1.

nye plikter og rettigheter i bestemmelsen. Særmerknaden uttrykker derfor ikke en annen intensjon enn flertallet i forarbeidene. Imidlertid kan den være et mer eksplisitt argument enn de øvrige forarbeidene mot tolkninger av § 112 som begrenser myndighetenes handlingsrom betydelig.

Den andre potensielt avvikende forarbeidsuttalelsen er Menneskerettighetsutvalgets reservasjon om at grunnlovsforslagene ikke ville medføre endringer i gjeldende rett,⁶⁹ samt mindretallets oppfatning av § 110b som uforpliktende og symbolske målsetninger.⁷⁰ Disse uttalelsene har likevel begrenset betydning for tolkningen av § 112. Uklarhetene i forarbeidene reduserer vekten av reservasjonen, og det er ingen indikasjon på at reservasjonen var rettet spesifikt mot § 112.⁷¹

Ordlyden, flertallets uttalelser og bakgrunnen for § 112 klargjør tydelig at bestemmelsen ikke er ment som en uforpliktende erklæring.⁷² Tvert imot er hensikten med bestemmelsen å etablere en juridisk forpliktelse og retningslinje for Stortinget om å integrere miljøhensyn.⁷³ Derfor kan ikke mindretallets syn få betydelig innflytelse på tolkningen av § 112.

De dokumentene som lå til grunn for endringen av bestemmelsen er kortfattet. Lønningutvalget, som foreslo endringen i Dokument 16 (2011-2012), diskuterte behovet for å styrke grunnlovsbeskyttelsen, men kom ikke med en klar konklusjon. De foreslo å "tydeliggjøre" myndighetenes plikter i Grunnloven, men ga ingen indikasjon på om dette skulle innebære en skjerpning.⁷⁴ På bakgrunn av dette konkluderte førstvoterende i klimasøksmålet klart og utvetydig med at § 112 tredje ledd fungerer som en retningslinje for Stortingets lovgivningsarbeid og for andre tiltak fra myndighetene.⁷⁵ Imidlertid er det Stortinget som har ansvaret for å avgjøre hvilke tiltak som skal vedtas.⁷⁶

⁶⁹ Dok. nr. 16 (2011-2012) s. 48.

⁷⁰ Innst. 187 S (2013-2014) s. 14.

⁷¹ (Thengs 2017).

⁷² Ibid.

⁷³ Se Innst. 187 S (2013-2014) s. 14.

⁷⁴ Dok. nr. 16 (2011-2012).

⁷⁵ Se HR-2020-2472-P Avsnitt 138.

⁷⁶ Ibid, avsnitt 136-13.

Samlet sett kan det konkluderes med at § 112 tredje ledd pålegger staten en tydeligere og mer direkte plikt til å handle og gjennomføre tiltak for å oppfylle prinsippene om et sunt miljø, i motsetning til § 110b i Grunnloven, selv om valget av tiltak og deres kvalitet er stortingets eget ansvar.

3.3 Individuernes rettigheter. § 112 første jf. Tredje ledd.

Basert på dagens språkbruk, synes formuleringen i første ledd å antyde individuelle rettigheter som kan håndheves i domstolene. Denne tolkningen støttes av tilstedeværelsen av retten til kunnskap og konsekvensutredninger i annet ledd av § 112. Når det gjelder formuleringen i første ledd av § 112, der ordet «rett» brukes, er det imidlertid også mulig å tolke det som et prinsipp eller en grunnsetning. Dette støttes av ordbruken i tredje ledd av § 112.⁷⁷

Høyesterett presiserer at tolkningen av de korte rettighetsbestemmelsene i Grunnloven må baseres på mer enn bare ordlyden. Ved å erkjenne tolkningstvil åpner Høyesterett opp for bruk av andre rettskilder og grunnlovbestemmelsens historie og forarbeider blir avgjørende for forståelse av bestemmelsens materielle skranke. Der støtter de en tolkning som ikke anser § 112 som en rettighetsbestemmelse.

Høyesterett vurderer først den opprinnelige bestemmelsen i § 110 b med hensyn til spørsmålet som diskuteres.⁷⁸ Ut fra denne vurderingen konkluderer førstvoterende med at bestemmelsen direkte kan gjelde for domstolene både når det gjelder informasjonsretten i henhold til annet ledd, og på områder der det ikke er gitt nærmere regler. Hvis det finnes materielle regler, skal disse være grunnlaget for vurderingen, og domstolene har ikke anledning til å overprøve de løsningene lovgiverne har valgt for å ivareta miljøhensyn.⁷⁹ Høyesteretts konklusjon var at § 112 utgjør en betydelig tolkningsfaktor, og at borgere kan basere sine rettigheter direkte på bestemmelsen i saker der Stortinget aldri har tatt stilling til det aktuelle temaet.⁸⁰ Men domstolen gir ingen forklaring på hvorfor dette skal tolkes slik at bestemmelsen ikke også skal kunne brukes for miljøproblemer lovgiver har tatt stilling til.

⁷⁷ Ibid, avsnitt 88–91.

⁷⁸ (I. Backer, Grunnlovfesting av miljørettslig prinsipp 1990) og Innst. S. nr. 63 (1991–92) jf. Dokument nr. 12 (1987–88) forslag nr. 15.

⁷⁹ HR-2020-2472-P Avsnitt 117.

⁸⁰ Ibid, avsnitt 121 og 138-139.

Høyesteretts flertall vurderte deretter om bestemmelsen skal kunne fungere som en sikkerhetsventil, det vil si om domstolene skal kunne gripe inn dersom Stortinget fullstendig overser sine plikter. Imidlertid fant retten ikke noe tilstrekkelig grunnlag for en mer omfattende kontroll for å sikre at pliktene etter grunnlovsbestemmelsen er overholdt i beslutninger som Stortinget har truffet eller samtykket i.⁸¹

Prinsipper for rettssikkerhet tilsier at domstolene bør kunne sette grenser for politiske flertallsbeslutninger for å beskytte grunnlovfestede verdier. Det er dog viktig å merke seg at domstolene utviser forsiktighet når de griper inn i politiske spørsmål og flertallsbeslutninger angående grunnleggende miljøspørsmål. Domstolene anerkjenner at slike spørsmål typisk involverer politiske vurderinger og bredere samfunnsmessige prioriteringer. Derfor understreker Høyesterett at avgjørelser av denne art i hovedsak bør tas av valgte organer, som Stortinget, fremfor domstolene.⁸²

Selv om adgangen til å påberope seg Grunnlovens § 112 direkte for domstolene er begrenset, eksisterer det sådanne situasjoner der enkeltpersoner kan bringe saker for retten basert på bestemmelsene i § 112. Dette kan for eksempel forekomme når det mangler adekvat lovgivning eller når eksisterende lover og reguleringer ikke er tilstrekkelige for å ivareta prinsippene om et sunt miljø. I slike tilfeller kan § 112 fungere som et pålagt hensyn i domstolenes skjønnsutøvelse og bidra til å sikre at prinsippene om et sunt miljø blir tatt i betraktning.

Det erkjennes imidlertid av førstvoterende at det er få områder hvor det ikke finnes lovgivning, og det kan være utfordrende å avgjøre når lovgiverne faktisk har tatt stilling til et spørsmål og når de ikke har det.⁸³

I tillegg tillegger førstevoterende betydning, basert på visse synspunkter i juridisk teori⁸⁴ og de overordnede prinsippene om rettsstaten, at bestemmelsen kan fungere som en mekanisme for domstolskontroll av Stortingets valg av tiltak. Terskelen gjelder både for

⁸¹ Ibid, avsnitt 118-124.

⁸² Ibid, avsnitt 141.

⁸³ Ibid, avsnitt 139.

⁸⁴ Ibid, se avsnitt 121 og 122 hvor det er vist til henholdsvis Ole Kristian Fauchald, «Forfatning og miljøvern – en analyse av Grunnloven § 110 b», Tidsskrift for Rettsvitenskap 2007 s. 1 (35) og Inge Lorange Backer, Innføring i naturres- surs- og miljørett, 5. utgave, Oslo 2012, s. 60.

lovgivningsvedtak og andre vedtak fra Stortinget, inkludert vedtak som Stortinget har samtykket til.⁸⁵ Det ble imidlertid understreket at terskelen for å benytte seg av denne ventilen er ekstremt høy.⁸⁶

I Penumsdommen gir Høyesterett ingen ytterligere veiledning angående tidspunktet for når et pliktbrudd kan anses som grovt nok til at § 112 kan anvendes direkte av domstolene. Når det gjelder forvaltningsvedtak som ikke involverer Stortinget, vil § 112 likevel være relevant som et hensyn ved skjønnsutøvelsen. Det bemerkes imidlertid at Høyesterett ikke gir ytterligere veiledning om hvor intens domstolsprøvingen kan være i slike tilfeller.⁸⁷ Men praktisk sett betyr dette at enkeltpersoner som ønsker å påberope seg § 112 for domstolene, må kunne påvise grove pliktbrudd fra Stortingets side i henhold til bestemmelsen. Dette kan være en utfordrende oppgave, da det krever konkrete bevis for at Stortinget i vesentlig grad har forsømt sine forpliktelser når det gjelder prinsippene om et sunt miljø.

3.4 Delkonklusjon

Det er av vesentlig betydning å anerkjenne at retten til å påberope seg Grunnlovens §112 direkte for domstolene er underlagt en betydelig høy terskel. Denne høye terskelen representerer en betydelig begrensning i individuell adgang til å bringe saker basert på §112 for retten.

Den høye terskelen indikerer at enkeltpersoner som ønsker å påberope seg § 112 for domstolene må møte strenge krav og vise at det foreligger grove pliktbrudd fra Stortingets side når det gjelder prinsippene om et sunt miljø. Det kreves omfattende bevisførsel og dokumentasjon for å påvise at Stortinget har forsømt sine forpliktelser på en betydelig måte. En slik bevisbyrde kan være utfordrende og krever grundig juridisk argumentasjon og substansiell dokumentasjon.

Den praktiske konsekvensen av en høy terskel er at retten til å påberope seg § 112 for domstolene vil være begrenset til sjeldne tilfeller. Dette fører til en betydelig begrensning i individuell tilgang til domstolsbeskyttelse basert på § 112.

⁸⁵ Ibid, avsnitt 142.

⁸⁶ Ibid, avsnitt 142.

⁸⁷ HR-2020-2472-P, avsnitt 145.

Det er viktig å merke seg at den høye terskelen og den begrensede adgangen til å påberope seg § 112 for domstolene er et resultat av en bevisst avgjørelse fra domstolene. Denne avgjørelsen søker å opprettholde en klar oppgavefordeling mellom Stortinget og domstolene når det gjelder håndhevelsen av prinsippene om et sunt miljø. Domstolene spiller dermed en mer begrenset rolle som en sikkerhetsventil, mens det primære ansvaret for å vedta og implementere tiltak som ivaretar prinsippene i § 112 ligger hos Stortinget som det øverste lovgivende organet.

Når det gjelder saker som Stortinget aldri har behandlet, påpeker retten at bestemmelsen kan anvendes av domstolene. Dette utgjør en positiv utvikling.⁸⁸ Samtidig er det viktig å erkjenne at Stortinget er involvert i de fleste vesentlige klima- og miljøspørsmål, og derfor er den praktiske verdien av denne regelen svært usikker.

I sum viser denne høye terskelen og den begrensede adgangen til rettslig beskyttelse basert på § 112 at det vil være et klart avvik mellom antallet saker som faktisk bringes for domstolene og den potensielle rekkevidden av bestemmelsen. Det er derfor å forventet at bruken av § 112 i rettslige prosesser vil være begrenset i fremtidige tilfeller, med mindre det kan påvises grove pliktbrudd fra Stortingets side og oppfylles de strenge kravene som er fastsatt av domstolene.

4 Klimasøksmålet og § 112

4.1 Innledende til klimasøksmålet

Systemet for norsk petroleumsutvinning følger en bestemt prosess. Først må Stortinget formelt åpne et område for petroleumsvirksomhet, og deretter kan forvaltningen gi tillatelse til å lete etter petroleum (utvinningstillatelse jf. petroleumsløven § 3-1) og godkjenne driftstillatelser i området (jf. petrl. § 4-2). Etter at eierskapet til Barentshavet sørøst var blitt avklart, åpnet Stortinget for petroleumsvirksomhet i området.

Åpningen ble enstemmig vedtatt. På bakgrunn av denne åpningen, kunne Olje- og energidepartementet 18. mai 2016, for første gang på 22 år, tildele utvinninstiltaler i et nytt område. 13 selskaper ble tilbudt 40 blokker fordelt på 10 tillatelser i Barentshavet.⁸⁹ Det er dette som er 23. Konesjonsrunde.

⁸⁸ (Sandvig, Debatten om klimadommen: Hva sier Høyesterett om klima og menneskerettigheter? 2021)

⁸⁹ (Jakobsen 2022)

Lisensvedtaket, som omfattet 23 konsesjonsrunder, ble godkjent formelt i statsråd den 10. juni 2016. I klimasøksmålet ble dette vedtaket referert til som «lisensvedtaket».

4.2 Bakgrunn for klimasøksmålet

Det norske klimasøksmålet var en reaksjon på at Norge tross for de betydelige klimaendringene som påvirker oss, fortsetter letingen etter nye oljefelt. Selv om det kan diskuteres når saken faktisk ble innledet, ble den første gang introdusert i offentligheten den 18. oktober 2016, da det ble kjent at Greenpeace og Natur og Ungdom hadde saksøkt staten.⁹⁰ Naturvernforbundet og Besteforeldrenes klimaaksjon støttet imidlertid saken noe som resulterte i at de ble partshjelpere.

Ved stemning som ble levert 18. oktober 2016, argumenterte saksøkerne for at vedtaket var ugyldig av tre grunner. De hevdet at det stred mot Grunnloven § 112, menneskerettighetene og at det var beheftet med saksbehandlingsfeil.⁹¹

På overflaten kan saken fremstå som enkel. Saken omhandler godkjennelsen av den 23. konsesjonsrunden i statsråd den 10. juni 2016. Beslutningen ville føre til økt tilgang på petroleum som mest sannsynlig ville resultere i økte globale utslipp av klimagasser.

Lisensvedtaket innebærer en belastning på naturen ved bygging av infrastruktur og en økt risiko for miljøkatastrofer i et særlig sårbart arktisk område, på grunn av de store avstandene som må overvinnes.⁹² Saksøkerne har også redegjort for klimakrisen og påpekt at for å unngå den mest alvorlige formen for global oppvarming, må all uoppdaget olje og gass forbli urørt i bakken.⁹³ Siden et typisk norsk olje- eller gassfelt har en levetid på flere tiår, kan vedtaket om lisensutdeling sette kursen for petroleumsaktivitet 50 år fremover i området.⁹⁴ Saksøkerne argumenterer derfor for at dette går utover grensen som er fastsatt i Grunnloven § 112.⁹⁵

Desember 2016 leverte staten sitt svar på klimasøksmålet. Regjeringsadvokaten beskrev saksøkernes påstander og argumenterte for at det ikke hadde noe med lisensvedtaket å gjøre.

⁹⁰ Stevning 18.oktober 2016

⁹¹ Ibid.

⁹² Stevning 18.oktober 2016 s. 10-12

⁹³ Ibid s.16-17, 19-20

⁹⁴ Ibid. s.18

⁹⁵ Ibid.

Staten hevdet at saksøkerne egentlig prøvde å tvinge frem en generell oppgjørsprosess med hele oljeindustrien i rettssystemet.⁹⁶ Det viktigste for staten var å påpeke at det ikke fantes noen absolutt grense i § 112, slik saksøkerne hevdet,⁹⁷ og at bestemmelsen ikke ga en rettighet til enkeltpersoner, men snarere rettet seg mot Stortinget som skulle iverksette tiltak. Staten argumenterte også for at dersom den hadde iverksatt tiltak, kunne ikke domstolene gripe inn og prøve disse.⁹⁸

Søksmålet ble behandlet av Oslo tingrett, i januar 2018,⁹⁹ og Borgarting lagmannsrett i januar 2020.¹⁰⁰ Staten har blitt tilkjent medhold i begge rettsinstanser. Saken ble anket til Høyesterett, som i april 2020 bestemte seg for å behandle saken i plenum jf. domstoloven § 5 fjerde ledd siste punktum og § 6 andre ledd. Behandlingen av saken i Høyesterett foregikk fra 4. til 12. november 2020,¹⁰¹ hvor også Høyesterett frifant staten i kjennelse avsagt 22. desember 2020.

4.3 Rettslig innstanser

4.3.1 Første og andre instans

Klimasøksmålet rettssak startet den 23. november 2017 i Oslo tingrett, og dommen ble avsagt den 4. januar 2018.¹⁰² Retten vurderte § 112 som en individuell rettighet, basert på Lønning-utvalgets rapport. Retten tolket § 112 slik at staten har plikt til å iverksette tiltak når rettigheten trues. Hvis staten har oppfylt sin tiltakspunkt, har man ikke lenger noe krav i henhold til § 112.¹⁰³ Det var klart at rettigheten var truet.

Det viktigste spørsmålet for videre tolkning var hva som utgjør et tiltak, og det ble vist til at tiltaket må være «adekvat og nødvendig». Problemet i denne saken var at retten ikke kunne fastslå at det faktisk fantes tilgjengelige tiltak for staten. Domstolen begrenset tolkningen av "tiltak" til positive handlinger og utelukket negative handlinger som å nekte salg av petroleum.

⁹⁶ Statens tilsvær 14 desember 2016 s. 5-6.

⁹⁷ Ibid s 33-34

⁹⁸ Ibid s. 36

⁹⁹ TOSLO-2016-166674.

¹⁰⁰ LB-2019-60499.

¹⁰¹ HR-2020-846-J.

¹⁰² TOSLO-2016-166674 pkt.5.2.2

¹⁰³ Ibid.

Retten hadde allerede fastslått at rettigheten i første ledd var sammenkoblet med tiltaksplikten i tredje ledd: Uten noen rettighet, ville det ikke være noen tiltak, og uten tiltak, ville det ikke være noen rettighet.¹⁰⁴

Retten tolket bestemmelsen slik at tiltaksplikten ikke gjelder for olje som brennes i utlandet, siden 95 prosent av all norsk petroleum blir brent utenlands, falt størstedelen av skadevirkningene fra den 23. konsesjonsrunden utenfor vurderingen. Retten mente at staten hadde iverksatt tiltak som var adekvate og nødvendige for å motvirke skadene hjemme, og at det derfor ikke var noen brudd på § 112.

Etter at tingsretten hadde avsagt dom, forsøkte saksøkerne å anke direkte til Høyesterett.¹⁰⁵ Staten argumenterte for at betingelsene for anke ikke var oppfylt.¹⁰⁶

I lagmansretten vant saksøkerne frem med påstanden om at § 112 utgjør en rettighet, men retten anerkjente at staten har et betydelig handlingsrom når det gjelder valg av tiltak. Retten understreket behovet for en helhetsvurdering.¹⁰⁷ Det ble slått fast at enkeltutslipp av klimagasser ikke kan vurderes isolert, og at man må ta hensyn til utslippene som oppstår som følge av forbrenning etter eksport. Lagmannsretten påpekte at utslippene fra produksjonen i den 23. konsesjonsrunden utgjorde en liten del av de totale utslippene fra norsk sokkel og en enda mindre del av de globale utslippene.¹⁰⁸

Det ble klargjort at tillatelse til leting ikke nødvendigvis innebærer tillatelse til boring. Retten konkluderte dermed med at potensielle utslipp ikke hadde en slik innvirkning på nasjonale utslipp at terskelen i § 112 ble overskredet

4.3.2 Tredje instans.

Regjeringsadvokaten argumenterte for at Grunnlovens § 112 ikke innebærer individuelle rettigheter som kan håndheves av rettssystemet, men snarere pålegger visse forpliktelser på

¹⁰⁴ (M. Nordby 2021)

¹⁰⁵ Direkte anke til Høyesterett 5 februar 2018.

¹⁰⁶ Ankesvar til Høyesterett 9. mars 2018.

¹⁰⁷ LB-2019-60499.

¹⁰⁸ LB-2019-60499.

myndighetene i henhold til tredje ledd, uten å tildele tilsvarende individuelle rettigheter.¹⁰⁹ Ifølge regjeringsadvokaten er ikke rettssalen riktig forum for å behandle klimasøksmål, og spørsmål som oppstår i denne sammenhengen bør behandles av Stortinget, ikke av rettssystemet.¹¹⁰

På den annen side argumenterte miljøorganisasjonene for at Grunnlovens § 112 skal tolkes som en bestemmelse som gir individuelle rettigheter i tråd med ordlyden, forarbeidene til den tidligere § 110 b, forarbeidene til grunnlovsrevisjonen og vedtaket av dagens § 112 i 2014.¹¹¹

Høyesterett avvek fra regjeringsadvokatens argumentasjon. Førstevoterende i saken bemerket at dersom Grunnlovens § 112 ikke innebar en forpliktelse til å avstå fra inngrep, ville mye av hensikten med bestemmelsen "falle bort".¹¹² Høyesterett påpekte videre at det ville være "i strid med generelle rettsstatsprinsipper" og "fremmed i vårt demokratiske rettssamfunn" hvis domstolene ikke kunne gripe inn i tilfeller der det foreligger en grunnlovsstridighet.¹¹³

På samme måte som lagmannsretten observerte Høyesterett at bestemmelsen bruker begrepet «rett» i både første og annet ledd, noe som antyder individuelle rettigheter.¹¹⁴ Når det gjelder tredje ledd, som benytter uttrykket «grunnsetninger», konkluderte flertallet med at dette ligger «nærare eit prinsipp eller eit aksiom- og ikke noko ein kan byggje rett på beinveges»¹¹⁵ og retten kom frem til at borgernes rettigheter ikke strakte seg like langt som statens eventuelle plikter. Dermed var det en betydelig terskel for å anse tillatelsene for utvinning som ugyldige på grunn av brudd på bestemmelsens første ledd. Både arten og omfanget av skadevirkningene er relevante i en slik vurdering. Når det gjelder virkningene i fremtiden, blir det også nødvendig å vurdere sannsynligheten for at de vil oppstå.

Staten argumenterte for at Grunnloven § 112 ikke omfatter klima eller utslipp fra norsk olje og gass som brennes i utlandet. Høyesterett var uenig i dette. I Høyesterettsavgjørelsen ble det tydelig slått fast at § 112 i Grunnloven omfatter klima og at eksporterte

¹⁰⁹ HR-2020-846-J, ankemotpartenes anførsler.

¹¹⁰ (Hirsti og Knežević 2017)

¹¹¹ HR-2020-846-J.ankende parts anførsler

¹¹² HR-2020-846-J, avsnitt 143.

¹¹³ Ibid, avsnitt 123.

¹¹⁴ Ibid, avsnitt 89.

¹¹⁵ Ibid, avsnitt 90.

forbrenningsutslipp fra norsk olje og gass er inkludert i denne bestemmelsen. Retten fant ingen holdepunkter for å hevde at § 112 ikke gjelder for klimaet, og denne konklusjonen er dermed av stor betydning.¹¹⁶ Dette skyldes at norske myndigheter har direkte påvirkning på eller kan iverksette tiltak mot disse utslippene, og at utslippene forårsaker skade i Norge.¹¹⁷

Høyesterett har fastslått at myndighetene ikke kan begrense seg til å vurdere kun territoriale utslipp når de tar beslutninger om klimagassutslipp. Dommen understreker betydningen av å inkludere utslippene som følger av eksportert olje og gass i vurderingen.¹¹⁸ Denne avklaringen er av stor betydning, da eksporterte forbrenningsutslipp er ti ganger høyere enn nasjonale klimagassutslipp og utgjør minst 95 prosent av utslippene knyttet til olje- og gassutvinning.¹¹⁹

Høyesterett la imidlertid til grunn, sammen med lagmannsretten, at utslippene fra leting i Barentshavet var så minimale at de kunne bli neglisjert.¹²⁰ Da tillatelsene ble gitt, var det usikkert om det ville bli gjort drivverdige funn og Høyesterett konkluderte klart med at disse potensielle virkningene ikke gjorde utvinningstillatelsene ugyldige jf. § 112 første ledd.

Når det gjelder lisensvedtaket, hadde Stortinget allerede tatt stilling til saken ved å tillate aktiviteter i Barentshavet sørøst, og derfor kunne man ikke direkte basere seg på § 112. Når det gjelder spørsmålet om hvorfor denne bestemmelsen ikke kunne fungere som en sikkerhetsventil, gikk ikke Høyesterett nærmere inn på dette, men de viste til en rekke tiltak som staten hadde iverksatt.¹²¹ Disse tiltakene, sammen med et strengt sikkerhetsregime, indikerte at det ikke forelå noen alvorlig forsømmelse av statens plikter, og derfor ble heller ikke sikkerhetsventilen benyttet.¹²²

Det finnes flere innvendinger som kan reises mot denne delen av domspremissene. Opplystingen utføres uten en grundig drøftelse av deres faktiske virkning og om de er tilstrekkelige til å møte de utfordringene vi står overfor. Høyesterett unnviker den reelle

¹¹⁶ Ibid, avsnitt 147, 149, 155 og 260.

¹¹⁷ Ibid, avsnitt 149.

¹¹⁸ (Sandvig, Juridika 2021)

¹¹⁹ (Sandvig, Debatten om klimadommen: Hva sier Høyesterett om klima og menneskerettigheter? 2021)

¹²⁰ HR-2020-846-J, avsnitt 151.

¹²¹ Ibid, avsnitt 158.

¹²² Ibid, avsnitt 163.

problemstillingen som søksmålet har reist, nemlig om vi oppfyller kravene til klimatiltak som følger av § 112.

Når det gjelder skader som kan oppstå som følge av fremtidig produksjon fra lønnsomme funn, er Høyesterett synspunkt at dette ligger langt frem i tid, og at det vil bli fastsatt spesifikke vilkår i utbyggings- og driftsplanen etter en grundig konsekvensutredning.¹²³ Dette kan være korrekt med tanke på å unngå lokale miljøskader. Imidlertid berører hovedspørsmålet de kommende klimagassutslippene.

4.4 Delkonklusjon

Høyesterett har avklart at Grunnloven § 112 har relevans for klima, inkludert eksporterte utslipp fra norsk olje og gass. Domstolen slår fast at det kan foreligge en plikt til å nekte utvinning av olje og gass av hensyn til klima, og at domstolene kan begrenset overprøve Stortingets skjønn på dette området. Videre fastslår Høyesterett at Grunnloven § 112 skjerper kravene til saksbehandling på klimaområdet, underlagt grundig domstolskontroll.

Det er verdt å merke seg noen av de potensielle begrensningene eller kritikkpunktene knyttet til Høyesteretts avklaring i klimasøksmålet. Selv om Høyesterett har gitt visse avklaringer og utvidet tolkningen av Grunnloven § 112, er det noen punkter som kan vurderes som mangelfulle.

Selv om Høyesterett har fastslått at domstolene kan begrenset overprøve Stortingets skjønn når det gjelder olje- og gassutvinnings påvirkning på klimaet, er det fortsatt en viss grad av begrensning i domstolenes mulighet til å gripe inn i politiske beslutninger. Dette kan være en kilde til kritikk fra de som ønsker en mer omfattende domstolskontroll på området med mulighet for å ansvarliggjøre norske myndigheter.

Selv om Høyesterett har fastslått relevansen av Grunnloven § 112 for klimaet, inkludert eksporterte utslipp, og at det kan foreligge en plikt til å nekte utvinning av olje og gass av hensyn til klimaet, er det fortsatt enkelte spørsmål og områder som ikke er fullstendig avklart. Det er derfor behov for ytterligere rettslige avklaringer for å håndtere komplekse problemstillinger knyttet til klima og hvorvidt en kan stille norske myndigheter ansvarlig.

¹²³ Ibid, avsnitt 160 og 163

5 Juss og politikk

5.1 Innledning

Maktfordelingen mellom de ulike statsmaktene, inkludert den lovgivende, utøvende og dømmende makt, er avgjørende for opprettholdelsen av demokrati og sikringen av rettsstatsprinsipper. Domstolene spiller en essensiell rolle i å tolke og håndheve loven, og deres uavhengighet sikrer at rettsavgjørelser blir truffet på en upartisk og objektiv måte

Maktfordeling og domstolskøpsis er et viktig element for å forstå klimasøksmålet og reaksjonene det medbrakte. I dette kapittelet vil jeg forenklet gjøre rede for maktfordeling og den rollen som domstolene har i dette systemet herunder deres prøvingsrett. I forbindelse med klimasøksmålet vil jeg belyse hvordan domstolenes rolle har påvirket saken og reaksjonene den har fremkalt, og diskutere konsekvensene av klimarelaterte beslutninger og politikk i et juridisk forum.

5.2 Maktfordeling

Det er vanlig at grunnlover etablerer den overordnede strukturen for statsapparatet i et gitt land. Denne strukturen er ofte basert på Montesquieus prinsipp om maktfordelingen mellom lovgivende, utøvende og dømmende myndigheter.¹²⁴ Domstolene blir vanligvis ansett som en passiv instans, og deres handlinger blir satt i bevegelse når en sak blir brakt for dem. Først da, har de myndighet til å handle innenfor rammene av loven og innenfor sakens spesifikke omfang.¹²⁵

Grunnloven inneholder bestemmelser om borgernes rettigheter som begrenser statens handlingsrom. For å sikre respekt for disse rettighetene, er staten forpliktet til både å iverksette tiltak og avstå fra å iverksette visse handlinger. Alexander Hamilton argumenterte for at den viktigste rollen til grunnloven var å fastsette grenser for hva den lovgivende makten kunne vedta, og det var domstolenes oppgave å håndheve disse begrensningene.¹²⁶ Maktene til å erklære at en lov er i strid med grunnloven og deretter dømme i samsvar med grunnloven, kalles rettslig prøvingsrett

¹²⁴ (Montesquieu (opprinnelig utgitt i 1748), 1777.)

¹²⁵ Ibid.

¹²⁶ (Hamilton (original fra 1788) 2012.) s. 141.

5.3 Prøvingsrett i Norge

Det er en forutsetning for at domstolene skal kunne behandle en sak, at de har den nødvendige kompetansen til å prøve og avgjøre saken. Dette prinsippet kalles *prøvingsrett*. Domstolene har en prøvingsrett når det gjelder å vurdere om påstandene som er grunnlaget for søksmålet er berettigede og kan grunngis i lovverket.¹²⁷ Dette innebærer at domstolene kan ta stilling til om de har jurisdiksjon i saken, om saksøkerne har rettslig interesse i saken, og om det er sannsynlighetsovervekt for at det foreligger en rettsstridig handling eller forsømmelse. I Norge er prøvingsretten en sterk rettslig praksis som innebærer en vurdering av anvendelsen av lover snarere enn selve loven.¹²⁸

I Norge har domstolene en forpliktelse til å teste grunnlovsmessigheten av lover og vedtak jf. Grunnlovens § 89. For at et rettssystem med prøvingsrett skal fungere effektivt, må Grunnloven ha forrang over ordinær lovgivning.¹²⁹ Dette skjer når en lov må gi tapt fordi den kommer i konflikt med Grunnloven, dette kalles domstolsprøving av lover. Grunnloven er dermed ikke bare en del av den positive retten, men også *lex superior*, siden annen lovgivning må gi tapt i tilfelle av motstrid.

De siste årene har miljøorganisasjoner både i Norge og andre land tatt staten til retten for å få kjent et vedtak ugyldig eller for å kreve at staten pålegges en rettslig plikt til å redusere klimagassutslippene nasjonalt. Slike saker har reist spørsmål om domstolenes rolle i saker som angår miljø og klima, spesielt om domstolene i det hele tatt har prøvingsrett i slike saker og i hvilken grad prøvingsretten gjelder.

Denne makten sto sentralt i klimasøksmålet, der saksøkerne ba domstolene om å bruke prøvingsretten for å annullere vedtaket om 23. konsesjonsrunde. Staten hevdet derimot at det ikke var noen konflikt mellom vedtaket og grunnloven, og at en dom i favør av saksøkerne ville være en feilaktig bruk av prøvingsretten.

¹²⁷ (Mestad, Michalsen og Tverberg, Idunn 2021)

¹²⁸ (Kierulf, Judicial Review in Norway- A Bicentennial Debate. 2019) s.21

¹²⁹ (M. G. Nordby 2020) s.31.32

5.4 Prøvingsgrunnlag i klimasøksmålet

Det aktuelle vedtaket som er gjenstand for prøving i klimasøksmålet er et spesielt forvaltningsvedtak fattet av regjeringen ved kgl.res. Dette vedtaket stadfester regjeringens vilje og politikk som springer ut fra Stortinget. Prøvingen av dette vedtaket kan dermed sies å være en mindre inngripende handling i forhold til prøving av en lov som er vedtatt av Stortinget selv. Samtidig har Stortinget behandlet grunnlaget for vedtaket, noe som betyr at domstolsprøvingen også inneholder elementer av prøving av et vedtak fattet av Stortinget.

Hva slags vedtak som angripes er ikke er avgjørende for om domstolene har prøvingsrett, men det kan ha betydning for prøvingsterskelen og hvor langt domstolen er villig til å gå i selve prøvingen. Dette vil vi komme tilbake til i punkt 5.7.

5.5 Domstolskepsis

I Norge er det en langvarig tradisjon med skepsis mot domstolene. I perioden fra 1998 til 2003 Identifiserte Makt og demokratiutredningen, domstolene og internasjonal rett som den største trusselen mot vårt folkestyre.¹³⁰

Spørsmålet om hvorvidt demokratihensyn tilsier at domstolene er uegnet til å avgjøre søksmål om klima og miljø er en aktuell problemstilling som særlig har oppstått i forbindelse med klimasøksmålet i Norge. I debatten rundt klimaspørsmålet, har begrepene rettsliggjøring, amerikanisering og demokratisk forvitring blitt brukt.¹³¹

Allerede ved lovforslaget til Eva Funder Fleischer som ble debattert våren 1992, ble det uttrykt skepsis til slik makt. Da Stortinget valgte å innføre en rekke nye rettigheter i Grunnloven, var det flere som kritiserte dette og mente at det førte til for mye rettsliggjøring i Norge.

Høyres Michaeln Tetzchner uttrykte blant annet skepsis til slik økt rettsliggjøring, og var klar på at forslaget gikk for langt i å overlate mye makt til domstolene og muligens en makt de

¹³⁰ NOU 2003:19, (Kierulf, Rettsliggjøringsdebatten etter barnesykdommene 2011)s. 209-213

¹³¹ (M. Nordby 2021)

ikke skal ha.¹³² Kritikerne hevdet at de nye rettighetene bandt opp Stortingets makt og begrenset handlingsrommet til folkestyret.¹³³

Rettslig prøving av rettstvister angående miljø- og klimaspørsmål har blitt mer aktuelt som følge av den økende forekomsten av klimasøksmål på globalt nivå. Det er derfor av interesse å undersøke de argumentene som støtter og motsier bruk av domstolsprøving i slike saker.

Noen argumenter kan reises for at slike søksmål bør behandles av de politiske organene, som for eksempel nasjonale parlamenter eller regjeringer. Dette synet bygger på prinsippet om at politiske spørsmål og beslutninger bør være underlagt demokratisk kontroll og avgjøres gjennom politiske prosesser. Domstolene kan oppfattes som mindre egnet til å håndtere komplekse miljøspørsmål som krever politiske vurderinger og avveininger.

At det er politisk kontrovers og avhengighet av politiske prioriteringer innen miljø- og klimaområdet er imidlertid ikke spesifikt for dette feltet. Det er vanlig med politisk uenighet og debatt angående virkemidler og mål på de fleste områder. Likevel har vi et juridisk rammeverk innen disse områdene som begrenser politikernes handlinger og som kan underkastes domstolsprøving. Så på den annen side er det også argumenter for at domstolene har en viktig rolle å spille i å beskytte rettighetene til enkeltpersoner og samfunnets interesser, inkludert miljøet. Domstolene kan gi mulighet for uavhengig vurdering og beskyttelse av grunnleggende rettigheter, og de kan være i stand til å ta hensyn til langsiktige perspektiver og sikre en balanse mellom ulike interesser.

Den generelle domstolsskepsisen som finnes i dagens Europa kan delvis skyldes bekymring for rettssystemets legitimitet og demokratisk kontroll. Det er et kontinuerlig spenningsforhold mellom domstolene og de demokratiske institusjonene, og det er viktig å finne en balanse som respekterer demokratiske prinsipper samtidig som man sikrer beskyttelse av individuelle rettigheter og samfunnets interesser.

I den konkrete konteksten med søksmål om klima og miljø, er det nødvendig å vurdere både demokratiske hensyn og behovet for effektiv og rettferdig rettslig beskyttelse av miljøet. Dette

¹³² (Stortinget 2015)

¹³³ (Sejerstad 2014)

er en kompleks debatt som krever grundig analyse og avveining av ulike hensyn og prinsipper.

5.6 Domstolprøving i klima- og miljøspørsmål

Man kunne forvente at søksmålet ville gi opphav til en tolkningsdebatt av § 112, der forskjellige fortolkninger av bestemmelsens ordlyd ville bli fremmet, eller at det ville bli fremsatt argumenter for at 23. konsesjonsrunde ikke var i strid med bestemmelsen. Søksmålet utløste istede sterke reaksjoner fra begge sider av det politiske spekteret. Disse reaksjonene har gått ut på at saken ikke burde ha blitt fremmet for domstolene i det hele tatt, og at den utgjør en direkte trussel mot demokratiet.

Juristen Fredrik Sejersted har uttalt at «Søksmålet er et forsøk på å rettsliggjøre denne prosessen og flytte den vekk fra de demokratiske politiske prosesser og over til domstolene.»

Peter Frølich fra Høyre uttalte i Bergens Tidende at dersom søksmålet ble vellykket, ville Stortinget ha mistet en betydelig konstitusjonell makt.¹³⁴

Hanne Skartveit gikk så langt som å si at hvis domstolene fikk for mye makt, ville politikerne bli maktesløse, og demokratiet ville begynne å forvitne.¹³⁵

Dette er bare et utvalg av påstander som ble fremsatt i forbindelse med klimasøksmålet. Det er ikke uvanlig at staten blir saksøkt, og det fremsettes påstander om krenkelse av grunnloven.¹³⁶ Likevel er det bemerkelsesverdig at det ikke ofte blir hevdet at søksmål utgjør en trussel mot vårt demokrati. Klimasøksmålet er derfor en svært unik sak.

De sterke reaksjonene kan forklares med hva saksøkerne angrep. Med hensyn til klimasøksmålet, kunne det potensielt fremstå slik at spørsmål vedrørende fremtiden til olje- og gassindustrien ble fratatt Stortinget og forvaltningen, og overlatt til domstolene. Dette berørte betydelige økonomiske interesser i olje- og gasssektoren. Avgjørelsen av saken ville

¹³⁴ (P. Frølich, Bergens tidende 2017)

¹³⁵ (Skartveit 2016)

¹³⁶ Se blant annet saken til Jovsset Ante Sara fra desember 2017, HR-2017-2428-A.

således ikke lenger være forbeholdt politisk beslutningstaking, men heller underlagt en rettslig vurdering. Av den grunn var mange preget av skepsis.

Muligheten for en langsiktig tilnærming kan argumentere for at domstolene er egnet til å håndtere saker relatert til miljø og klima på et rettslig og formelt plan. Domstolene kan hevdes å ha større handlingsrom for å vurdere langsiktige implikasjoner enn politikerne.

Ifølge Grunnloven § 112 tildeles rettigheter ikke kun til dagens generasjon, men også til fremtidige generasjoner, slik som uttrykt i formuleringen "etterslekten" i første ledd, andre punktum. Dermed strekker denne rettigheten seg over generasjonsgrenser og er ikke bare et privilegium for nåværende befolkning.

I motsetning til dommere er politikerne avhengige av støtte og popularitet for å vinne valg og opprettholde sin regjeringsposisjon. Dette kan føre til større vektlegging av kortsiktig gevinst og mindre oppmerksomhet på langsiktige konsekvenser. Domstolene kan dermed ha bedre forutsetninger for å forvalte tidsperspektivet, som er innkapslet i miljøbestemmelsen.

Argumentet om at domstolene ikke bør være en arena for politisk omkamp, der tapende grupper fra demokratiske prosesser får en ny sjanse, er blitt fremmet av blant annet den norske staten i klimasøksmålet. Likevel utfordrer solidaritets- og generasjonsperspektivet dette argumentet.

Solidaritets- og generasjonsperspektivet innebærer at kommende generasjoner allerede har rettigheter som må ivaretas av dagens generasjon. Betydningen av slik solidaritet med kommende generasjoner har økt betydelig innenfor miljø- og klimarett. Dette kan skyldes konsekvensene klimaendringer har for livet på jorden og grunnleggende rettigheter.

Når det gjelder klima, er det ikke nødvendigvis en nedstemt minoritet som prøver å fremme sine preferanser. Dette betyr at argumentet om at domstolene ikke skal være en arena for politisk omkamp har begrenset relevans på dette området.

Fremtidige generasjoner, som allerede har rett til en sunn miljøtilstand, kan ikke betraktes som en vanlig minoritet som trenger beskyttelse mot flertallets handlinger. Det er også mulig at yngre og kommende generasjoner med tiden utgjør et større flertall enn dagens flertall.

Individer som opplever de mest alvorlige konsekvensene av klimaendringer er enten ennå ikke født eller så unge at de ikke har stemmerett. Dermed kan de ikke betraktes som en demokratisk undertrykt gruppe; de er i simpelthen ikke demokratisk representert. En rapport utgitt av NIM i 2020 argumenterer for at Grunnlovens § 112, som er en miljøbestemmelse, ikke bare gir beskyttelse for en minoritet, men representerer også en form for "ufødt flertallsvern".¹³⁷

I praksis representerer § 112 en avveining mellom hensynet til demokrati og hensynet til rettsstaten. Høyesterett legger hovedvekten på demokratihensynet, som understreker at beslutninger om samfunnsutviklingen og valg mellom ulike handlingsalternativer bør tas av folkevalgte politikere i Stortinget. Imidlertid gir dommen ingen grundig analyse av disse hensynene og hvordan de påvirker situasjonen. Et demokratihensyn kan også innebære at de folkevalgte forplikter seg til langsiktige beslutninger, slik at langtidsvirkningene ikke blir overskygget av kortsiktige betraktninger ved avgjørelser. En slik tilnærming var trolig ikke ukjent for grunnlovsmyndighetene i 1992 eller 2014. Ordlyden i bestemmelsen viser at grunnlovsbestemmelsen også har til formål å beskytte fremtidige generasjoner, og dette kan oppnås bedre gjennom en aktiv rolle for domstolene enn gjennom de som er valgt av nåværende generasjoner.

Drøftelsen av ulike aspekter som kan tilsi for eller imot domstolsprøving, demonstrerer gyldige grunner til ikke å avvise et søksmål angående klimarettigheter som udemokratisk. Tvert imot eksisterer solide argumenter for å betrakte et slikt søksmål som demokratisk basert på både tidsperspektivet og perspektivene knyttet til solidaritet og generasjon, som bærer betydelig vekt innenfor miljøretten.

5.7 Prøvingsterskel i klimasøksmålet.

Jeg vil nå undersøke hvor domstolene setter terskelen for prøvingen, det vil si i hvilken grad domstolene gjennomfører en uavhengig vurdering av det faktiske innholdet i saken. En vanlig tilnærming er å betrakte domstolenes prøvingsterskel som et viktig element, der en lavere terskel medfører en mer omfattende prøving av saken.

¹³⁷ (NIM 2020)

Jeg tar utgangspunkt i fremgangsmåten til Høyesterett for å fastsette terskelen for deres prøving i klimasøksmålet, og i hvilken grad de prøver påstanden om at vedtaket om utvinningstillatelser er i strid med Grunnloven § 112. I denne sammenhengen vil jeg diskutere om rettens tolkning og vurdering av Grunnlovens § 112 er den mest hensiktsmessige i lys av bestemmelsens ordlyd og formål. Dette er av betydning da en alternativ tolkning og vurdering av bestemmelsen potensielt kunne ført til en lavere prøvingsterskel og en mer grundig prøving av saken.

I klimasøksmålet konkluderte Høyesterett med at det ikke var grunnlag for å endre den etablerte lovgivningen og politikken gjennom rettslig prøving. Retten vurderte at Stortingets vedtak om tildeling av oljelisenser ikke var i strid med Grunnlovens § 112. Dette viser at prøvingsterskelen var høy, og domstolene var tilbakeholdne med å gripe inn i den politiske beslutningsprosessen som er tillagt Stortinget.

Høyesterett påpeker også at miljøspørsmål er av politisk karakter. Dette gjelder imidlertid ikke bare for miljøet. Høyesterett har tidligere tatt beslutninger som innebar at Stortingets regler om rederiskatt ble oversett, til tross for at skatt er et politisk spørsmål. Det er vanlig at ulike rettigheter reiser politiske spørsmål på et eller annet tidspunkt. Bestemmelsen i § 112 viser imidlertid at miljø ikke lenger bare er et politisk spørsmål, men også et juridisk spørsmål

Høyesterett konstaterte at det bare i begrenset grad er tillatt å støtte seg direkte på § 112 i rettssaker, og at beslutninger truffet av eller med samtykke fra Stortinget kun kan fravikes i tilfeller av grove pliktbrudd, som en sikkerhetsmekanisme.¹³⁸ Høyesterett baserte prøveterskelen på bakgrunnsinformasjonen og utredningene til § 110b, og fremhevet at hensynet til demokratiet tilsier at avgjørelser angående "grunnleggende miljøspørsmål" som involverer "politiske avveininger og bredere prioriteringer" bør tas av valgte organer.¹³⁹

I delen av Høyesterett vurdering som angår overgangen fra §§110 b til 112 i 2014, påstår retten at det er usikkert om Lønning-utvalget oppfattet § 110 b som en rettighet. Det er denne delen av dommen som har blitt omtalt som mest tvilsom eller kontroversiell.¹⁴⁰ Lønningsutvalget

¹³⁸ HR-2020-2472-P, se avsnitt 142.

¹³⁹ Ibid se avsnitt 141.

¹⁴⁰ Ibid.

refererte gjentatte ganger til bestemmelsen som en rettighet. Høyesterett fremstår som skjev i sin tilnærming. Enhver faktor som ikke indikerer at § 112 er en rettighet blir gitt stor vekt, mens de som støtter dette synet nedtones eller utelates. Som et resultat kan det virke som om store deler av bestemmelsen er svekket eller redusert i betydning.

I juridisk metodikk er det viktig å ta hensyn til lovgiverens intensjon, men det er likevel avgjørende for rettssikkerheten at ordlyden har en høyere rang enn alle andre kilder.¹⁴¹ Lovgiverens intensjon er et bredt begrep, og det kan være en risiko for at domstolene selektivt velger ut de faktorene som støtter deres ønskede konklusjon. I noen tilfeller kan det virke som om domstolene i Norge legger så stor vekt på å etterkomme lovgiverens intensjon at selve ordlyden i loven blir oversett eller nedprioritert.¹⁴²

Høyesterett påpeker også at miljøspørsmål er av politisk karakter. Dette gjelder imidlertid ikke bare for miljøet.¹⁴³ Det er vanlig at ulike rettigheter reiser politiske spørsmål på et eller annet tidspunkt. Bestemmelsen i § 112 viser imidlertid at miljø ikke lenger bare er et politisk spørsmål, men også et juridisk spørsmål.

Et argument mot at domstolene skal engasjere seg i politiske spørsmål er frykten for at domstolene vil undergå endringer. Det hevdes at dersom en dom som søksøkerne ønsker i klimasøksmålet blir avgitt, vil det føre til en amerikanisering, hvor domstolene blir politisert, og vi risikerer å få politisk engasjerte dommere. Det påstås også at hele vårt fredelige, norske system vil kollapse som følge av dette.¹⁴⁴ Det er imidlertid ingen automatikk i en slik utvikling.

Allerede før den første runden i tingretten påpekte Sejerstad at klimasøksmålet var en angrep på hele oljeindustrien. Høyesterett følger opp denne påstanden ved å hevde at saksøkerne faktisk setter store deler av den norske petroleumpolitikken, inkludert utvinning og eksport, på prøve.¹⁴⁵ Dette er en logisk konklusjon. Det er tydelig at saksøkernes påstander ikke bare

¹⁴¹ (M. Nordby 2021) s 76.

¹⁴² (Bergo 2022) s 273.

¹⁴³ Høyesterett har tidligere tatt beslutninger som innebar at Stortingets regler om rederiskatt ble oversett, til tross for at skatt er et politisk spørsmål se HR-2010-258-P

¹⁴⁴ (p. Frølich 2017)

¹⁴⁵ HR-2020-2472-P, se avsnitt 161-162.

er knyttet til den konkrete 23. konsesjonsrunden, men også til mer systematiske problemer. Dette er likevel et viktig poeng.

Når man bringer en sak mot staten, berører det ofte etablert praksis.¹⁴⁶ Likevel betyr ikke dette at alle saker som angår mulige feil begått av forvaltningen har som mål å representere alle saksmeldere. Saken er begrenset til den konkrete påstanden som fremsettes.¹⁴⁷

Det er påfallende hvordan norske domstoler står overfor betydelige utfordringer i sin håndtering av klimakrisen, idet både Lagmannsretten og Høyesterett forsøker å adressere saksøkernes påstand om at lisensvedtak også innebærer brudd på menneskerettighetene. Begge instansene finner det vanskelig å etablere en tilstrekkelig klar sammenheng mellom petroleumsvirksomhet på den ene siden og potensielle skadevirkninger på den andre siden. Det bemerkes at klimakrisen er grundig dokumentert og preget av en betydelig grad av konkrethet. Det kan fremstå som om retten ikke legger til grunn en full forståelse for omfanget av klimakrisen I det store og hele fremstår klimakrisen som mer konkret enn mange av de saker som normalt behandles av domstolene i deres daglige virke.

Norge er både når det gjelder import og eksport, en betydelig bidragsyter til karbonavtrykket.¹⁴⁸ Det er derfor positivt at Høyesterett erkjenner at utslipp fra norsk olje og gass som brennes i utlandet er relevant.¹⁴⁹ Imidlertid er det ikke tilstrekkelig å anerkjenne problemet og ta det med i vurderingen, dersom regelen som skal anvendes på dette problemet er svak eller uklar.

Det er viktig å erkjenne at det ikke er mulig for Norge å kutte utslipp andre steder samtidig som petroleumsindustrien opprettholdes. Det var ikke en generell angrep på hele oljeindustrien, men en kritikk av ekspansjonen av en industri som allerede har funnet ressurser som overstiger verdens karbonbudsjett.¹⁵⁰

¹⁴⁶ (M. Nordby 2021) s. 113.

¹⁴⁷ Ibid.

¹⁴⁸ (M. Nordby 2021) s. 116.

¹⁴⁹ (Sandvig, Debatten om klimadommen: Hva sier Høyesterett om klima og menneskerettigheter? 2021) Se avsnitt 149 og 155 i HR-2020-2472-P

¹⁵⁰ (M. Nordby 2021)

Professor Holmøyvik fra Universitetet i Bergen har argumentert for at prøvingsterskelen er i tråd med rettslige standarder som er fastsatt av Høyesterett i tilbakevirkningssaker og lignende saker.¹⁵¹ Selv om Høyesterett ikke selv direkte knytter seg til disse standardene, antydes det at det eksisterer en rettslig begrensning som domstolene kan håndheve. Det er likevel svært utfordrende for en søksmål å lykkes når det i realiteten er Stortingets samtykke som blir prøvet.¹⁵²

I tilfeller der lovgiver ikke har tatt stilling til et spesifikt miljøproblem, åpner § 112 likevel for direkte påberopelse for domstolene uten å måtte oppfylle den strenge prøvingsterskelen.¹⁵³ I slike tilfeller vil prøvingsterskelen være mindre streng, og domstolene vil ha større rom for å foreta en uavhengig vurdering av miljøspørsmålet. Dette betyr at domstolene kan spille en aktiv rolle i å håndheve § 112 og beskytte borgernes rett til et sunt miljø, når lovgiver ikke har uttalt seg klart om spesifikke problemstillinger.

5.8 Delkonklusjon

Høyesterett gir en prinsipiell avklaring ved å fastslå at Grunnlovens § 112 har anvendelse på klimadimensjonen. Videre bekrefter Høyesterett at bestemmelsen inkluderer utslipp fra norsk olje- og gassindustri som blir eksportert, og at den kan pålegge plikten til å avstå fra utvinning av lokal olje og gass av hensyn til klimaet. I tillegg understreker Høyesterett at domstolene i visse tilfeller har muligheten til å foreta en overprøving av Stortingets skjønn. Disse klargjøringene anses som positivt.

I tilfeller der lovgiver ikke har tatt stilling til et spesifikt miljøproblem, åpner § 112 likevel for direkte påberopelse for domstolene uten å måtte oppfylle den strenge prøvingsterskelen.¹⁵⁴ I slike tilfeller vil prøvingsterskelen være mindre streng, og domstolene vil ha større rom for å foreta en uavhengig vurdering av miljøspørsmålet. Dette betyr at domstolene kan spille en aktiv rolle i å håndheve § 112 og beskytte borgernes rett til et sunt miljø, når lovgiver ikke har uttalt seg klart om spesifikke problemstillinger.

¹⁵¹ (Holmøyvik 2020)

¹⁵² HR-2021-417-P (Acer) avsnitt 75 og HR-2020-2472-P avsnitt 81

¹⁵³ HR-2020-2472-P se avsnitt 139 og 142.

¹⁵⁴ Ibid.

I betraktning av både tids- og generasjonsperspektivet, bør domstolene utvise mindre tilbakeholdenhet i sin prøving av bestemmelsen sammenlignet med det Høyesterett viser i klimasøksmålet. Det er nødvendig at prøvingsterskelen settes lavere, slik at domstolene kan utføre en reell kontroll av statens etterlevelse av bestemmelsen. Dette vil sikre faktisk rettslig beskyttelse også for kommende generasjoners rettigheter. Å opprettholde en høy terskel og dermed begrenset prøvingsintensitet kan resultere i at retten til et miljø av høy kvalitet blir redusert til en politisk symbolmarkør, istedenfor å gi reelle materielle rettigheter til borgerne. En slik tolkning og anvendelse av Grunnlovens paragraf 112 vil være i strid med forståelsen av bestemmelsen som en substantiell rettighetsbestemmelse, slik både ordlyden og andre rettskilder indikerer.

Klimakrisen kan hevdes å allerede ha oversteget den betydelige terskelen som Høyesterett har tolket inn i § 112. Uttalelsen om et totaloppgjør har visse elementer av en overforenklet fremstilling, da det var lite sannsynlig at noen betraktet klimasøksmålet som en omfattende juridisk revisjon av alle aspekter ved miljø-, klima- eller petroleumpolitikken. § 112 representerer en rettighetsbestemmelse av betydelig kompleksitet og bredde, da den beskytter fundamentale verdier. Som følge av dette bør domstolens kontroll av statens overholdelse av denne bestemmelsen være mer omfattende enn det Høyesterett legger til grunn i klimasøksmålet.

6 Internasjonale aspekt

6.1 Grunnloven § 112 og global rekkevidde

Klimavirkningene oppstår som et resultat av mange utslipp av klimagasser, og disse virkningene begrenser seg ikke til Norge. De kan påvirke hele kloden, og virkningene kan ikke nødvendigvis knyttes til spesifikke utslipp, verken i Norge eller andre steder. Dette gir opphav til spørsmål om hvor bred vurderingen etter § 112 skal være.¹⁵⁵ Tradisjonell juridisk tenkning vil nok tilsi at man tar utgangspunkt i de konkrete utslippene som de omarbeidede tillatelsene vil medføre, og begrenser seg til å vurdere virkningene som oppstår innenfor norsk jurisdiksjon.¹⁵⁶ Men miljøproblemet, som er komplekst og globalt, tilsier behovet for en helhetlig og global tilnærming.

¹⁵⁵ HR-2020-2472-P, se avsnitt 148-149.

¹⁵⁶ (I. I. Backer 2021)

I forbindelse med subsumpsjonen i klimasøksmålet sier Høyesterett at Grunnloven § 112 kan gi staten både "rett og plikt" til å avvise godkjenning for utvinning av lokal olje og gass hvis hensynet til klimaet eller miljøet generelt krever det.¹⁵⁷ Det er imidlertid uklart hvor grensen går før staten er forpliktet til å nekte utvinning av olje og gass av hensyn til klimaet. Norges institusjon for menneskerettigheter (NIM) har argumentert for at en slik grense vil være når myndighetsutøvelse medfører betydelige klimagassutslipp som er uforenlig med Norges ansvar for å oppnå 1,5-gradersmålet.¹⁵⁸ Høyesterett tar ikke utgangspunkt i en spesifikk toleransegrense, men gir heller ikke en dypere forklaring.

Når det gjelder utslipp og de påfølgende konsekvensene utenfor Norge, er Høyesteretts utgangspunkt at Grunnlovens § 112 ikke gir omfattende beskyttelse. I henhold til denne bestemmelsen er det kun situasjoner der virksomheten kan knyttes til norsk jurisdiksjon og forårsaker skade i Norge som omfattes.¹⁵⁹

Med denne tolkningen kan Grunnlovens § 112 gi beskyttelse for det nasjonale miljøet, men bidrar begrenset til å ta ansvar for det globale miljøet. Det sentrale synes å være om virksomheten vil forårsake skade i Norge. midlertid er det nokså uklart hva Høyesteretts standpunkt faktisk innebærer. Eksemplet med forbrenning av norskprodusert olje vil ha begrenset mening i praksis hvis denne forbrenningen ikke kan sees i sammenheng med andre utslipp av klimagasser.

6.2 Statens klima- og miljøforpliktelser etter EMK

EMK inneholder ingen direkte bestemmelse om retten til et rent miljø eller bevaring av miljøet.¹⁶⁰ Artikkel 2 og 8 i Den europeiske menneskerettighetskonvensjonen fastslår individets retti til liv og privatliv. På bakgrunn av tidligere tolkninger fra Den europeiske menneskerettighetsdomstolen (EMD), har disse artiklene imidlertid blitt tolket som å inneholde en rett til et gunstig miljø og beskyttelse mot skader forårsaket av

¹⁵⁷ HR-2020-2472-P, se avsnitt 222-223

¹⁵⁸ (NIM 2020)

¹⁵⁹ HR-2020-2472-P, se avsnitt 149.

¹⁶⁰ Hatton and Others v. The United Kingdom, Allen v. Storbritannia, Greenpeace E.V. and others v. Germany, Kyrtatos v. Greece, Ivan Atanasov v. Bulgaria, Dubetska and Others v. Ukraine.

miljødelegger. ¹⁶¹ Dette tolkningsperspektivet gir et bredere rammeverk for å forstå og håndheve menneskers rettigheter i sammenheng med miljøet.

Tolkningsansvaret for konvensjonen ligger hos Den europeiske menneskerettighetsdomstolen (EMD), og dens tolkning har bindende virkning for statene i samsvar med EMK artikkel 46. EMD og andre organer under EMK har avgjort rundt 300 saker om miljørisiko og miljøskade, og har anvendt flere bestemmelser i EMK på både eksisterende miljøskader og risiko for fremtidige miljøskade. ¹⁶²

Spørsmålet om statenes klimaforpliktelser i henhold til Den europeiske menneskerettighetskonvensjonen (EMK) kan deles inn i to kategorier: klimatilpasning og avverging. Når det gjelder klimatilpasning, dreier spørsmålet seg om statene er forpliktet til å beskytte sine innbyggere mot skader som oppstår som følge av allerede inntrufne eller uunngåelige klimaendringer. Basert på praksis fra Den europeiske menneskerettighetsdomstolen (EMD), synes det å være relativt klart at statene har en slik forpliktelse. ¹⁶³

Når det gjelder avverging, handler spørsmålet om statene har en forpliktelse til å redusere klimagassutslippene for å hindre farlige eller skadelige klimaendringer. I Parisavtalens artikkel 2, nummer 1 a, defineres skadelige virkninger av klimaendringer som oppvarming av den globale gjennomsnittstemperaturen til over 1,5 grader og i hvert fall under 2 grader sammenlignet med førindustrielt nivå. Dette danner en referanseramme for å vurdere statenes forpliktelser når det gjelder avverging av klimaendringer. ¹⁶⁴

Partshjelpere i klimasøksmålet, besteforeldrenes klimaskjøn besluttet i mars 2021 å klage Norge inn for den europeiske menneskerettsdomstolen i kjølevannet av avgjørelsen. ¹⁶⁵ Noen måneder senere gjorde de opprinnelige saksøkerne natur og ungdom, og Greenpeace det samme. ¹⁶⁶ Besteforeldrenes påstand om at Norges manglende evne til å handle utgjør et brudd på retten til liv, er et sterkt argument som viser deres bekymring for konsekvensene av

¹⁶¹ (Greenpeace 2021)

¹⁶² Eksempelvis *López Ostra v. Spain*, *Tătar v. Romania*, *Guerra and Others v. Italy*. Se også Council of Europe (u.å.).

¹⁶³ (NIM 2020) s. 76

¹⁶⁴ NIM (2020) s. 76.

¹⁶⁵ Besteforeldrens klimaaksjon (2021).

¹⁶⁶ Greenpeace (2021)

klimakrisen. De hevder at det er en klar kobling mellom de utslippene Norge er ansvarlig for, og den reelle trusselen mot menneskers helse og liv som klimakrisen utgjør.

Konvensjonsbestemmelsene blir ofte delt inn i fire kategorier basert på den graden av skjønnsmargin som Den europeiske menneskerettighetsdomstolen (EMD) har tilstått statene: absolutte rettigheter, sterke rettigheter, kvalifiserte rettigheter og svake rettigheter. I forhold til vår diskusjon er EMK artikkel 2 og artikkel 8 relevante.

Retten til liv i henhold til artikkel 2 blir klassifisert som en absolutt rettighet. Disse rettighetene kan ikke fravikes, selv ikke i nødssituasjoner, som beskrevet i artikkel 15, og EMD gir ikke statene noen skjønnsmargin i slike tilfeller.

Retten til privat- og familieliv i henhold til artikkel 8 blir plassert i kategorien kvalifiserte rettigheter. Ved vurderingen av inngrep i disse rettighetene benyttes denne inndelingen som en grov oversikt over konvensjonsrettighetene, men graden av skjønnsmargin kan variere mellom ulike bestemmelser i samme kategori, avhengig av hvilke interesser den enkelte bestemmelsen beskytter.¹⁶⁷ Bestemmelser med vagere og mer skjønnsmessig ordlyd taler for større skjønnsmargin for staten.

Når det gjelder EMK artikkel 2 og artikkel 8, er situasjonen mer dynamisk og rettskildebildet noe mer komplekst enn det som vises i Høyesteretts dom i klimasøksmålet. Fra praksis i Den europeiske menneskerettighetsdomstolen (EMD) kan Taskin-saken nevnes.¹⁶⁸ Den innklagede staten argumenterte for at mulige miljøskader som kunne oppstå 20-50 år frem i tid var hypotetiske og ikke omfattet av artikkel 8, men EMD var uenig i dette. Klimakrisen og menneskerettigheter vil imidlertid få en avklaring i Strasbourg, og avgjørelsen vil kunne få konsekvenser for hvordan alle europeiske land må forstå rettighetene.

6.3 Klima i EMD: hva kan vi vente oss?

Den europeiske menneskerettsdomstolen (EMD) har tatt det norske klimasøksmålet til behandling.¹⁶⁹ Den norske klagen behandles med nest høyeste prioritet som en såkalt «impact case».¹⁷⁰ Det betyr at EMD mener klagen reiser spørsmål av strukturell eller vedvarende art

¹⁶⁷ Rasmussen v. Denmark, avsnitt 40.

¹⁶⁸ Taşkin med flere mot Tyrkia [J], EMD, klagenummer 46117/99, 10. november 2004.

¹⁶⁹ (Sandvig, Juridika 2022)

¹⁷⁰ Ibid.

som ennå ikke er avklart i rettspraksis, eller at klagen reiser et viktig spørsmål av allmenn interesse som kan få store implikasjoner for det nasjonale eller europeiske rettssystemet.¹⁷¹ Samtidig er EMDs prioritering naturligvis ingen indikasjon på at domstolen vil gi klagerne medhold.¹⁷²

Ved å innlede ankesak til EMD, åpnes muligheten for en prøving av den norske domstols avgjørelse i lys av de internasjonale menneskerettighetene. Gjennom EMDs behandling av anken kan det oppnås ytterligere juridisk klarhet og veiledning med hensyn til tolkningen av Grunnlovens § 112. EMDs avgjørelse vil ha betydningsfulle implikasjoner for den norske rettspraksisen og kan bidra til å forme fremtidige saker angående miljøspørsmål og klimaendringer

EMDs tilnærming hittil etterlater liten tvil om at domstolen har til hensikt å engasjere seg i tolkningen av menneskerettigheter i møte med klimakrisen.¹⁷³ Domstolen har gjennom mange tiår understreket betydningen av å tolke konvensjonsrettighetene på en praktisk og effektiv måte i møte med dagens menneskerettighetsutfordringer.

Som en overnasjonal domstol kan EMD dra nytte av en større avstand til nasjonale avveininger og territorielt begrunnede ansvarsfraskrivelser. Samtidig begrenses domstolens myndighet av nasjonalstatenes suverenitet. Domstolen kan ikke gå for langt i å overprøve nasjonale vurderinger uten å utfordre sin legitimitet og forståelse av sin rolle.

Det kan antas at EMD vil forsøke å oppnå en balanse på denne utfordrende situasjonen, slik domstolen vanligvis gjør i kompliserte saker. Domstolen vil sannsynligvis legge betydelig vekt på prosessuelle aspekter og begrunnelser, og dermed indirekte vurdere om statene gjør tilstrekkelig for å hindre potensielle klimaendringer. Det er håp om at domstolen vil erkjenne betydningen av øyeblikket og stille betydelige krav i det begrensede tidsvinduet som fortsatt er tilgjengelig i dette tiåret for å beskytte mot uopprettelig og katastrofal skade.

¹⁷¹ (Norge 2021)

¹⁷² (Sandvig, Juridika 2022)

¹⁷³ Statistikken viser at EMD avviser opptil 95 prosent av klagen før statene får kjennskap til dem. I 2020 ble for 37 289 av 41 700 klager avvist. Det er verdt å merke seg at ingen klager knyttet til klimagassutslipp så langt har blitt avvist av domstolen i Strasbourg.

Det er viktig å merke seg at anken til EMD ikke automatisk innebærer at den norske domstolens avgjørelse vil bli endret. EMD vil vurdere saken basert på egne standarder og tolkningsprinsipper. Utfallet av anken vil derfor gi en indikasjon på EMDs syn på tolkningen av Grunnlovens § 112 og dens relevans for beskyttelse av miljørettigheter.

Høyesterett og EMD kan synes å ha ulike tilnærminger i slike rettslig spørsmål. Høyesterett avviste raskt bruken av EMK (Den europeiske menneskerettighetskonvensjonen) i saken, og mente at mulige utslipp som følge av tillatelsene var usikre og for langt frem i tid.¹⁷⁴ De vurderte også at en eventuell produksjon ville kreve en separat godkjenning, hvor staten kunne nekte tillatelsen basert på hensynet til klima og miljø i henhold til Grunnloven § 112.¹⁷⁵

Høyesterett virket imidlertid å ha satt strenge krav sammenlignet med EMDs praksis med å anvende EMK ved fremtidige og hypotetiske miljøfarer.¹⁷⁶ Høyesterett tok heller ikke hensyn til statens plikt i henhold til EMK om å vurdere "any effect" på liv og helse av tillatelser til forurensende virksomhet på et tidlig stadium.

EMDs rettspraksis tyder imidlertid på at staten kan være forpliktet til å vurdere virkningene av forbrenningsutslipp på en føre-var-måte. Derfor kan det ikke utelukkes at EMD kan være enig med Høyesteretts mindretall om at det var feil å ikke gjennomføre en konsekvensutredning av mulige forbrenningsutslipp.

Dersom EMD kommer til den konklusjon at Norge har brutt sine forpliktelser i henhold til EMK ved å unnlate å implementere tilstrekkelige tiltak for å redusere klimagassutslippene eller beskytte borgere mot skader forårsaket av klimaendringer, kan det resultere i rettslige pålegg om endringer i nasjonal klimapolitikk og tiltak.

I tillegg kan en EMD-dom i lignende saker ha normative implikasjoner for nasjonale rettssystemer og politiske beslutningstakere. Dersom EMD fatter en avgjørelse som anerkjenner alvoret ved klimaendringer og viktigheten av å handle i samsvar med

¹⁷⁴ (Sandvig, Juridika 2021)

¹⁷⁵ Ibid.

¹⁷⁶ (Sandvig, Juridika 2022)

menneskerettighetene, kan det danne en rettslig presedens og utøve press på nasjonale myndigheter for å intensivere sin innsats mot klimaendringer.

Det bør bemerkes at den konkrete påvirkningen av EMD på det norske klimasøksmålet vil avhenge av flere faktorer, herunder formuleringen av søksmålet, presentasjonen av bevisene og EMDs tolkning av relevante konvensjonsbestemmelse

Det er også en mulighet for at ingen endringer vil finne sted. Oljeselskapene kan fortsette sin virksomhet som tidligere, og den norske oljepolitikken vil ikke bli påvirket av rettslige pålegg om endringer. Den største risikoen er at politikere kan bruke dette som et argument for å øke oljeboringen. Likevel vil et eventuelt tap i rettssaken ikke etablere presedens for fremtidige saker. EMD opererer ikke med prinsippet om presedens, hvilket betyr at tidligere saker ikke får betydning for nye saker. Hver sak blir behandlet uavhengig av tidligere avgjørelser, på samme måte som i nasjonale domstoler.

7 Konklusjon

Oppgaven har gjennom en grundig gjennomgang av Grunnlovens § 112 første ledd jf. tredje ledd, og en analyse av rettsinstansenes rolle i klimasøksmål, forsøkt å besvare spørsmålet om hvorvidt denne bestemmelsen kan utgjøre et juridisk grunnlag for å pålegge norske myndigheter ansvar for deres handlinger som påvirker klima og miljø.

En nøye gjennomgang av Grunnlovens § 112 har gitt en omfattende oversikt over innholdet og den historiske konteksten til bestemmelsen. Videre har oppgaven utforsket ulike tolkningsperspektiver knyttet til § 112, samt analysert klimasøksmålet og de vurderingene rettsinstansene har foretatt i denne sammenhengen. Videre har oppgaven vurdert forholdet mellom juss og politikk i klimasøksmålet, herunder maktfordelingen og prøvingsretten i Norge, samt prøvingsgrunnlaget og prøvingssterskelen i klimasøksmålet. I tillegg har oppgaven rettet oppmerksomheten mot det internasjonale aspektet ved å undersøke sammenhengen mellom Grunnlovens § 112 og globale klimaspørsmål, statens klima- og miljøforpliktelser i henhold til Den europeiske menneskerettskonvensjonen (EMK), samt betydningen av klimasøksmålet i lys av EMK Artikkel 2 og 8.

Basert på en helhetlig analyse av disse temaene, kan det konkluderes med at Grunnloven § 112 potensielt kan utgjøre et juridisk grunnlag for å holde norske myndigheter ansvarlig for deres handlinger som påvirker klima og miljø.

Dette konstitusjonelle grunnlaget gir et rettslig fundament for å hevde at staten har en forpliktelse til å handle i tråd med prinsippene nedfelt i Grunnlovens § 112. Det innebærer at norske myndigheter må vurdere og håndtere klima- og miljøspørsmål på en måte som sikrer befolkningens rett til et helsefremmende miljø både nå og for fremtidige generasjoner.

Høyesterett har klargjort at staten har både en rett og en plikt til å avvise godkjenning for utvinning av lokal olje og gass dersom hensynet til klimaet eller miljøet generelt krever det. Denne tolkningen styrker argumentet om at Grunnlovens § 112 kan fungere som et juridisk grunnlag for at norske myndigheter kan bli holdt ansvarlige dersom de ikke tar tilstrekkelige hensyn til klimaet i sine beslutninger og handlinger.

Imidlertid er det fortsatt en uklarhet angående den eksakte grensen for statens plikt til å nekte utvinning av olje og gass av hensyn til klimaet. Høyesterett har ikke presist definert denne grensen, og den forblir et område med rettslig usikkerhet og tolkningsutfordringer.

Det er videre en betydelig høy terskel for å stille norske myndigheter ansvarlige for brudd på Grunnlovens § 112. For at myndighetene skal kunne holdes ansvarlige, må det kunne påvises at de har opptrådt grovt uaktsomt eller i strid med konstitusjonelle forpliktelser. Domstolene anerkjenner at myndighetene har en vid skjønnsmargin i utformingen av miljøpolitikken og at det er begrensninger i rettslig prøving av politiske avgjørelser. Dette betyr at det ikke er tilstrekkelig å vise til uenighet eller utilstrekkelighet i regjeringens tiltak, men det må kunne påvises klare og åpenbare forsømmelser eller handlinger som er i strid med grunnleggende prinsipper for beskyttelse av miljøet.

I tilfeller der lovgiver ikke har regulert et spesifikt miljøproblem, gir Grunnlovens § 112 likevel mulighet for direkte påberopelse for domstolene uten å måtte oppfylle den strengeste prøvingsterskelen. I slike tilfeller vil prøvingsterskelen være mindre streng, og domstolene vil ha større handlingsrom til å foreta en selvstendig vurdering av miljøspørsmålet. Dette innebærer at domstolene kan spille en aktiv rolle i å håndheve § 112 og beskytte borgernes rett til et sunt miljø når lovgiveren ikke har uttrykt seg klart om spesifikke problemstillinger.

Det er også relevant å bemerke at Høyesteretts tolkning av Grunnlovens § 112 ikke gir generell beskyttelse med hensyn til utslipp og påvirkning utenfor Norges grenser. Den rettslige forpliktelsen som følger av bestemmelsen er primært rettet mot beskyttelse av det

nasjonale miljøet. Dermed kan anvendelsen av Grunnlovens § 112 begrenses når det gjelder å pålegge ansvar for handlinger som påvirker det globale miljøet.

Det er imidlertid viktig å merke seg at det er få slike områder der Grunnlovens § 112 kan påberopes direkte for domstolene uten å oppfylle den strenge prøvingsterskelen. Dette skyldes både den høye terskelen som må oppfylles for å ansvarliggjøre myndighetene og det begrensede antallet lovmessige tomrom når det gjelder miljøspørsmål. Domstolene viser også en viss skepsis når det gjelder å inngripende prøve politiske avgjørelser på generelt grunnlag.

Kombinasjonen av en høy terskel og begrensede lovtomme områder gjør det utfordrende å forvente at domstolene i stor grad vil intervenere i politiske avgjørelser knyttet til miljøspørsmål, med mindre det foreligger tydelige og eksepsjonelle brudd på prinsippene for beskyttelse av miljøet.

Det er viktig å erkjenne at den endelige rettstilstanden og tolkningen av Grunnlovens § 112 ikke er endelig avklart i praksis. Den pågående behandlingen av klimasaken ved Den europeiske menneskerettighetsdomstolen vil spille en avgjørende rolle for å fastslå i hvilken grad Grunnlovens § 112 kan fungere som et effektivt rettslig verktøy for å pålegge norske myndigheter ansvar. Domstolskepsis kan imidlertid også være med på å skape et klima der det er vanskeligere for retten å gjøre jobben sin. Internasjonalt ser vi avgjørelser som kan indikere at EMD er mer tilbakeholden etter købehavnerklæringen.¹⁷⁷

En nødvendig avklaring og utvikling av rettspraksis er nødvendig for å styrke anvendelsen av bestemmelsen og sikre en definitiv tolkning av dens betydning og rekkevidde. Det er derfor av stor betydning å følge nøye med på EMDs avgjørelse og den potensielle innvirkningen den vil ha på den norske rettspraksisen.

¹⁷⁷ Eksempel E.S v. Austria (2018)

8 Kildeliste

8.1 Norske rettskilder

8.1.1 Lover

- 1814 Kongerikets Norges grunnlov 17. mai 1814.
1915 Lov om domstolene (domstolollen)
1996 Lov om petroleumsvirksomhet (petroleumsloven)

8.1.2 Dokumenter

- Dokument 16 (2011–2012) Rapport til Stortingets presidentskap fra
Menneskerettighetsutvalget om menneskerettigheter i
Grunnloven
- St.meld.nr. 46 (1988-89) Miljø og utvikling. Norges oppfølging av
verdenskommisjonens rapport.
- Innst. s. Nr. 163 (1991-1992) Innstilling fra utenriks- og konstitusjonskomiteen
angående forslag fra Einar Førde og Liv Aasen til ny §
110 b, § 103, § 94 eller §112 i grunnloven.
- Innst. 187 S (2013-2014) Innstilling fra kontroll- og konstitusjonskomiteen og
grunnlovsforslag fra Per-Kristian Foss, Martin Kolberg,
Marit Nybakk, Jette F. Christensen, Hallgeir H.
Langeland, Per Olaf Lundteigen, Geir Jørgen Bekkevold
og Trine Skei Grande om grunnlovfesting av
økonomiske, sosiale og kulturelle menneskerettigheter,
med unntak av romertall IX

8.1.3 Dommer

HR-2020-2472-P (klimasøksmålet)

HR-2018-661-U

HR-2017-2428-A (Reintallsreduksjon I)

HR-2010-258-P (Rederiskatt)

Rt. 1995 s. 1939

Rt. 1993 s. 528 (Lunner Pukkverk-dommen)

Rt. 1993 s. 321

LB-2020-16265

LB-2018-60499 (klimasøksmålet)

LB-2018-128035

TOSLO-2019-107742

TOSLO-2017-196251-2

TOSLO-2016-166674

TOBYF-2018-194766

8.1.4 Rettsdokumenter

Regjeringsadvokaten *Sluttinnlegg fra regjeringsadvokaten til Borgarting lagmannsrett. 15.10.2019* <https://www.xn--klimasksmil-95a8t.no/wp-content/uploads/2019/08/2019-10-15-Sluttinnlegg-fra-staten.pdf>

8.2 Internasjonale rettskilder

8.2.1 Traktater

EMK Konvensjon om beskyttelse av menneskerettighetene og grunnleggende friheter, Roma 4. november 1950.

Klimakonvensjonen United Nations Framework Convention on Climate Change, 9. mai 1992. (UNFCCC)

EØS-avtalen Avtalen om det europeiske økonomiske samarbeidsområdet (EØS), 1. januar 1994.

8.2.2 Avgjørelser

Milieudefensie e.a. v. royal Dutch Shell. 2 ECLI:NL:RBDHA:2021:5337 (District Court of The Hague, 26 Mai 2021).

Netherlands, Urgenda Foundation v. State of the. u.d. AZA C/09/00456689 (24 June 2015); aff'd (9 October 2018) (District Court of the Hague, and The Hague Court of Appeal (on appeal)) (affirmed by the Supreme Court, 20 December 2019)

Case of Taşkin and Others v. turkey. Reference number 46117/99, 10. november 2004.

8.3 Rapporter

- IPCC. 2014. IPCC, 2014: *Climate Change 2014: Synthesis Report. Contribution of Working Groups I, II and III to the Fifth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change* [Core Writing Team, R.K. Pachauri and L.A. Meyer (eds.)]. IPCC, Geneva, Switzerland, 2015.
- NIM 2020 N IM, 2020: *Klima og menneskerettigheter*. Norges institusjon for menneskerettigheter. Sandvig, Jenny mfl. Oslo, 2020.
- Miljødirektoratet 2018 Miljødirektoratet, 2018: *Utredning om konsekvenser for Norge av klimaendringer i andre land*. Prytz, N., Nordbø, F.S., Higham, J.D.R. og Thornam, H. Oslo: 2018.
- Setzer og Byrnes 2019 Setzer, Joana og Byrnes, Rebecca. *Global trends in climate change litigation: 2019 snapshot*. London: Grantham Research Institute on Climate Change and the Environment and Centre for Climate Change Economics and Policy, London School of Economics and Political Science, 2019.
- Setzer og Byrnes 2020 Setzer, Joana og Byrnes, Rebecca. *Climate trends in climate change litigation: 2020 snapshot*. London: Grantham Research Institute on Climate Change and the Environment and Centre for

8.4 Litteratur

8.4.1 Bøker

Bergo, Knut. "Rett praksis: lærebok i orsk juridisk metode." Fagbokforlaget, 2022

Boyd, David R. 2018. "Catalyst for Change: Evaluating Forty Years of Experience in implementing the Right to a Healthy Environment." Cambridge University Press.

Bugge, Hans Chr. *Lærebok i miljøforvaltningsrett*, 4. utgave. Oslo: Universitetsforlaget, 2015.

Bugge, Hans Christian. "Lærebok i miljøforvaltningsrett." 5. utgave. Oslo: Universitetsforlaget, 2019.

Fauchald, Ole Kristian. "Hva er konsekvensene av grunnlovens miljøparagraf?" I *Fra ord til handling. Om Grunnlovens miljøparagraf 112*, av Beate Sjøfjell og Arild Stubhaug (red.), 26. PrivIus, Institutt for privatrett, 2015

Graver, Hans Petter. 2008. "Vanlig juridisk metode? Om rettsdogmatikken som juridisk sjanger." *Tidsskrift for Rettsvitenskap*, s. 149-178.

Hamilton, Alexander. (original fra 1788) 2012. "The Federalist Papers." I *Federalist paper no. 78*, redigert av Richard Beeman, s. 138-149. London: Penguin Books.

Kierulf, Anine. "Judicial Review in Norway - A Bicentennial Debate." Cambridge: Cambridge University Press, 2019

Montesquieu, Charles-Louis de Secondat Baron de la Brède et de. (opprinnelig utgitt i 1748), 1777. "The Complete Works of M. de Montesquieu." London: T. Evans.

Nordby, Marius Gulbranson.. *Det store klimasøksmålet*. 1. utgave. CAPPELEN DAMM AKADEMISK, 2021

Strand, Vibeke Blaker, og Kjetil Mujezinovic Larsen. 2015. "Menneskerettigheter i et nøtteskall." 1. utgave. Oslo: Gyldendal juridisk.

8.4.2 Tidsskrifter

Backer, Inge Lorange. "Grunnlovfesting av miljørettslig prinsipp." Universitetet i Oslo: institutt for offentlig retts skriftserie nr. 6/1990. (1990)

Fauchald, Ole Kristian. «Forfatning og miljøvern – en analyse av grunnloven § 110 b.» *Tidsskrift for rettsvitenskap* Årg. 120, nr. 1 (2007),

Graver, Hans Petter. «Vanlig juridisk metode? Om rettsdogmatikken som juridisk sjanger.» *Tidsskrift for Rettsvitenskap*, (2008).

Sunde, Jørn Øyrehagen «Klimasøksmål og demokrati.» *Nytt Norsk Tidsskrift* Årg. 34 nr. 4 (2017)

Anine Kierulf. «Rettsligjøringsdebatten etter barnesykdommene.» *Nytt norsk tidsskrift* nr. 2, 209-213. (2011)

8.4.3 Artikler:

Boyd, David R. 2018. *BoCatalyst for Change: Evaluating Forty Years of Experience in implementing the Right to a Healty Enviroment*". Cambridge University Press.

Kierulf, Anine. 2019. *Judical Review in Norway- A Bicentennial Debate*. Cambridge: Cambridge University Press.

8.4.4 Nettressurser

Backer, Inge Lorange. 2021. *Plenumsdommen i klimasøksmålet*. 20.04. Funnet 05 30, 2023.
<https://www.idunn.no/doi/10.18261/issn.1504-3061-2021-03-03>.

Bergersen, Oscar Solvang. 2022. *Altinget*. 10 Oktober. Funnet 05.13.2023.
<https://www.alinget.no/artikkel/menneskerettsdomstolen-har-utsatt-klimasak.@>

Bårdsen, Arnfinn. 2017. «domstol.no.» *Høyesterett og dynamisk tolking av EMK*. 30 Oktober.
Funnet 06 23, 2023.
<https://www.domstol.no/contentassets/fd10f8a9715f4036ac6a523c747aafac/hoyesterett-og-dynamisk-tolking-av-emk.pdf>.

Carbon brief (2). Global Carbon Project: Coronavirus causes 'record fall' in fossil-fuel emissions in 2020. 12 November. Funnet Februar 04, 2023.
<https://www.carbonbrief.org/global-carbon-project-coronavirus-causes-record-fall-in-fossil-fuel-emissions-in-2020/>.

Climate Change Litigation Databases. Funnet 05.13.2023.
<http://climatecasechart.com/non-us-case-category/human-rights/>.

FN-sambandet. 2022. «<https://www.fn.no/Om-FN/FNs-historie>.» *FNs historie*. 08 Desember.
Funnet 16.05.2023. <https://www.fn.no/Om-FN/FNs-historie>.

Frølich, Peter. 2017. *Bergens tidende*. 22 November. Funnet 04.04.2023
<https://www.bt.no/btmeneringer/debatt/i/m6gVG0/hold-klimakampen-unna-domstolene>.

Greenpeace. 2021. *Greenpeace*. 11 Juni. Funnet 16.05.2023.
<https://www.greenpeace.org/norway/fakta/klimaendringer/klimasoksmålet-til-emd-oppsummert/>.

- Hirsti, Kristine, og Milana Knežević. 2017. *NRK*. 14 November. Funnet 05.05.2023. https://www.nrk.no/norge/regjeringsadvokaten-om- klimasoksmålet_-en-forestilling-1.13777643
- Holmøyvik, Eirik. 2020. *Rett24*. 23 Desember. Funnet 04.04.2023. <https://rett24.no/articles/grunnlovrealistane-i-hogsterett>.
- Jakobsen, Ingvild Ulrikke. 2022. *SNL*. 30 Desember. Funnet 22.06.2023. <https://snl.no/Klimasøksmålet>.
- NIM. 2020. «NHRI.» *Skriftlig innlegg fra Norges institusjon for menneskerettigheter til belysning av allmenne interesser i sak nr. 20-051052SIV-HRET*. 25 September. Funnet 19.02.2023. <https://www.nhri.no/wp-content/uploads/2020/10/Skriftlig-innlegg-fra-NIM-i-sak-nr.-20-051052SIV-HRET-ny-versjon.pdf>.
- Norge, Greenpeace. 2021. *Klimasøksmålet til EMD – Oppsummert*. 11 Juni. Funnet 13.05.2023. <https://www.greenpeace.org/norway/fakta/klimaendringer/klimasoksmålet-til-emd-oppsummert/>.
- Mestad, Ola, Dag Michalsen, og Arnulf Tverberg. 2021. *Idunn*. 08 13. Funnet 06.05.2023. <https://www.idunn.no/doi/10.18261/9788215054179-2021-106>.
- Mestad, Ola, Dag Michalsen, og Ole Kristian Fauchald. 2021. § 112. 13 Oktober. Funnet 18.05.2023. <https://www.idunn.no/doi/10.18261/9788215054179-2021-138#AFN42>.
- Regjeringen. 2021. *Norsk oljehistorie på 5 minutter*. 10 Desember. Funnet 6.04.2023. <https://www.regjeringen.no/no/tema/energi/olje-og-gass/norsk-oljehistorie-pa-5-minutter/id440538/>.
- Regjeringsadvokaten *Sluttinnlegg fra regjeringsadvokaten til Borgarting lagmannsrett*. 15.10.2019. Funnet 20.04.2023. <https://www.xn--klimasksm1-95a8t.no/wp-content/uploads/2019/08/2019-10-15-Sluttinnlegg->

- Regjeringen.no. 06 Oktober 2021. Funnet 04 2023.
<https://www.regjeringen.no/no/tema/klima-og-miljo/innsiktsartikler-klima-miljo/internasjonale-klima-miljoavtaler/id2344798/>.
- Sandvig, Jenny. 2021. *Debatten om klimadommen: Hva sier Høyesterett om klima og menneskerettigheter?* 19 Mars. Funnet 05.14.2023.
<https://juridika.no/innsikt/klimadommen-og-menneskerettigheter>.
- Sandvig, jenny. 2022. 22 Februar. Funnet 05.12.2023.
<https://juridika.no/innsikt/klimasøksmålet-hva-kan-vi-vente-oss-fra-emd>.
- Sejerstad, Fredrik. 2014. *Aftenposten*. Funnet 03.03.2023.
<https://www.aftenposten.no/meninger/kronikk/i/qkew/rettigheter-og-realitet>.
- Setzer, Joana, og Rebecca Byrnes. 2020. *Global trends in climate change litigation: 2020 snapshot*. Juli. Funnet 18.04.2023. https://www.lse.ac.uk/granthaminstitute/wp-content/uploads/2020/07/Global-trends-in-climate-change-litigation_2020-snapshot.pdf.
- Skartveit, Hanne. 2016. *VG*. 29 oktober. Funnet 15.04.2023.
<https://www.vg.no/nyheter/meninger/i/6xdx8/domstolenes-makt-og-politikernes-avmakt>.
- Stevning til Oslo tingrett 18 oktober 2016. Funnet 02.03.2023.
<https://www.klimasøksmål.no/wp-content/uploads/2016/10/STEVNING-Endelig-uten-signatur-1810162.pdf>
- Stortinget. 2015. *Dokument 8:39 S (2013-2014), Innst. 206 S (2013-2014)*. 12 5. Funnet 3.6.2023. <https://www.stortinget.no/no/saker-og-publikasjoner/saker/sak/?p=59412>.
- Sunde, Jørn Øyrehagen. 2017. *Energi og klima*. 19 01. Funnet 05.05.2023.
<https://energiogklima.no/kommentar/miljosoksmal-og-politikk/>.

Thengs, Gøran Østerman. 2017. *En standardtilnærming til Grunnloven § 112*. Funnet 15.03.2023. <https://www-idunn-no.ezproxy.uis.no/doi/full/10.18261/issn.1504-3096-2017-01-02#body-ref-AFN26>.

kontroll- og konstitusjonskomiteen. 2014. «Stortinget.» *Innst. 187 S (2013–2014)*. 07 Mai. Funnet 04.03.2023. <https://www.stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Publikasjoner/Innstillinger/Stortinget/2013-2014/inns-201314-187/?lvl=0#a2.9>.